

Niina Eskolin

SOSIAALITYÖN ARVOT OPPILAS- JA OPISKELIJAHUOLTOLAISIA

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Elokuu 2019

TIIVISTELMÄ

ESKOLIN NIINA: Sosiaalityön arvot oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Sosiaalityö

Ohjaajat: Lasse Rautniemi ja Leena Autonen-Vaaranieniemi

Elokuu 2019

Tutkielmani tarkoituksena on selvittää, miten sosiaalityön arvot näkyvät oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa. Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki astui voimaan 01.08.2014 ja sen tarkoitus on ollut koota yhteen aiemmin hajallaan eri koululainsäädännöissä ja lastensuojelulaissa olleet pykälät. Tutkimusaineistoni koostuu oppilas- ja opiskelijahuoltolaista (OHL 1287/2013) sekä hallituksen esityksestä siitä (HE 67/2013). Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki säätelee esi- ja perusopetuksen sekä toisen asteen opiskeluhuoltoa ja sen toimintatapoja.

Tutkielmani teoreettisessa viitekehyksessä tarkastelen lakien ja arvojen välistä suhdetta sekä niiden kielellistä rakentumista professioiden välisissä diskursseissa, joissa kyse on myös vallan jakamisesta. Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki sekä hallituksen esitys siitä ovat näissä diskursseissa eri professioiden välillä tuotettu kulttuurituote, jonka sisältöön eri intressitahot ovat pyrkineet tuomaan itselleen tärkeänä pitämiään arvoja ja sisältöjä. Tutkielmassani tarkastelen lain ja siitä tehdyn esityksen sisältöä. Tutkimusmenetelmäni on teoriaohjautuva sisällönanalyysi, jossa analyysin yläluokkina toimivat sosiaalityön arvot on määritelty teoreettisessa viitekehyksessäni.

Oppilas- ja opiskelijahuoltolain merkittävin jako liittyy yksilöllisen ja yhteisöllisen opiskeluhuollon erottamiseen toisistaan. Sosiaalityön arvojen eli ihmisoikeuksien edistämisen, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vaalimisen, ihmisen yksilöllisyyden ja kokonaisvaltaisuuden huomioimisen, itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden toteutumisen kannalta on ollut merkittävintä opiskeluhuollon näkökulman muuttaminen yksilön ongelmista rakenteellisten ongelmien tunnistamiseen, joka näkyy laissa ennaltaehkäisevän yhteisöllisen opiskeluhuollon asettamisena ensisijaiseksi. Yksilöllisen opiskeluhuollon osalta merkittävää on ollut myös vahvistaa opiskelijoiden ja heidän perheidensä itsemääräämisoikeutta ja yksityisyydensuojaa opiskeluhuollossa sekä säätää opiskelijoille opiskeluhuollon kuraattori- ja psykologipalveluihin pääsemiseksi määräajat. Lain tavoitteena on myös vahvistaa opiskelijoiden ja heidän huoltajiensa osallisuutta niin yksilöllisessä kuin yhteisöllisessä opiskeluhuollossa. Sosiaalityön arvot oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa ovat keskeisesti esillä ja laki tukee sosiaalityön arvojen mukaisen koulusosiaalityön toteuttamista.

Avainsanat: Sosiaalityön arvot, sisällönanalyysi, koulusosiaalityö, koulukuraattori, oppilas- ja opiskelijahuoltolaki, opiskeluhuolto, diskurssit

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

ESKOLIN NIINA: Values of Social Work in Pupil and Student Welfare Act

Master's Thesis

Tampere University

Social Work

Supervisors: Lasse Rautniemi ja Leena Autonen-Vaaranieni

August 2019

The purpose of my Master's thesis is to find out, how the social work values appear in the pupil and student welfare act. New pupil and student welfare act was activated in 01.08.2014 and its purpose has been to bring together the previously dispersed articles of various school laws and child protection laws. The research material consists of pupil and student welfare act (1287/2014) and government proposal (67/2013). The pupil and student welfare act regulates the provision of preschool, primary school and secondary education.

In the theoretical framework of my thesis, I describe connection between values and laws and their linguistic construction in discourses between professions, which is also about sharing power. In this discourse, pupil and student welfare act and government proposal are a cultural product produced by different professions. In my thesis I examine at the content of the law and its government proposal. My research method is a theory-driven content analysis, in which the values of social work that serve as the upper class of analysis are defined in my theoretical framework.

The most significant division of pupil and student welfare act is related to the separation of individual and communal pupil/student welfare. From the point of view of the values of social work, the promotion of human rights, the respect of social justice, the individuality and universality of the individual, the right to self-determination and inclusion, it has been most important to change the perspective of study care from the problems of the individual to the identification of structural problems, which is reflected in the law as the priority of setting up preventive communal study services. In the individual pupil/student welfare, the most important values of social work have been to strengthen the autonomy and privacy of students and their families, and to set deadlines for students to access school social worker and psychological services for pupils/students. The aim of the law is also to strengthen the involvement of students and their families in both individual and communal welfare. The values of social work in pupil and student welfare act are central and the act supports the implementation of school social worker in accordance with the values of social work.

Keywords: Social work values, Pupil and student welfare act, school social work, school social worker, pupil/student welfare, discourses, content analysis

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO.....	5
2 TUTKIELMAN LÄHTÖKOHDAT JA TUTKIMUSTEHTÄVÄN MÄÄRITTELY	8
2.1 Koulusosiaalityö.....	8
2.2 Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki	11
2.3 Tutkimustehtävä	12
3 TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	14
3.1 Diskursiivinen laki ja arvot	14
3.2 Sosiaalityön arvot.....	17
4 ANALYYSIMENTELMÄ JA AINEISTO	27
4.1 Aineiston esittely ja menetelmälliset valinnat	27
4.2 Tutkimuseettinen pohdinta.....	30
4.3 Analyysin kulku	31
5 TUTKIMUSTULOKSET.....	34
5.1 Ihmisoikeudet	34
5.2 Sosiaalinen oikeudenmukaisuus.....	36
5.3 Ihminen kokonaisena ja yksilönä	42
5.4 Itsemääräämisoikeus.....	45
5.5 Osallisuus	49
6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO	54
LÄHTEET.....	63

1 JOHDANTO

Oppilas- ja opiskelijahuolto muuttui elokuussa 2014, kun uusi oppilas- ja opiskelijahuoltolaki astui voimaan. Lakia oli odotettu pitkään (Mahkonen 2014, 51) ja sille oli asetettu odotukseksi ryhdyttää valtakunnallisesti oppilas- ja opiskelijahuollon kokonaisuutta, josta aiemmin säädettiin hyvin hajanaisesti eri lainsäädännöissä. Oppilaitoksissa, joilla tässä viitataan esiopetusta antaviin yksikköihin, peruskouluihin ja toisen asteen oppilaitoksiin, uuden lain vaatimukset otettiin vastaan ristiriitaisesti. Uusi laki vahvisti opiskeluhuoltoa osana oppilaitosten toimintakulttuureja, mutta sen on nähty myös vaikeuttavan opiskeluhuollon järjestämistä. Kritiikkiä on esitetty siitä, että uuden lain voimaan astuminen on vaikeuttanut oppilaiden auttamista ja saanut aikaan lisääntyvää byrokratiaa (OAJ, 2019).

Henkilökohtainen kiinnostukseni aiheeseen tulee omasta työstäni koulukuraattorina. Olen ehtinyt työskennellä kuraattorina sekä vanhan lainsäädännön että uuden lainsäädännön aikana. Koulukuraattorina en kohdanut uutta lakia niin mullistavana kuin kohtaamani opetushenkilöstö. Oman työni kannalta muutos tapahtui lähinnä siinä, että laki korosti ennaltaehkäisevää yhteisöllistä työtä, korosti oppilas- ja opiskelijahuollon roolia vapaaehtoisena palveluna, vahvisti oppilaan ja huoltajien osallisuutta myös lainsäädännön tasolla sekä vahvisti yksilön intymiteetin suojaa. Lisäksi laki toi selkeästi koko oppilaitoksen henkilökunnan tehtäväksi osallistua yhteisölliseen opiskeluhuollon järjestämiseen ja vahvisti opettajien aktiivisempaa roolia osallistua oppilaiden asioiden hoitamiseen. Nämä sinällään eivät ole olleet vieraita ajatuksia sosiaalityölle, mutta koulujen arjessa ei näitä asioita ollut tarvinnut juurikaan aiemmin pohtia.

Koulukuraattorin muodollisena pätevyysvaatimuksena ei ole sosiaalityöntekijän kelpoisuus. Laissa määritellään kuitenkin, että jokaisen oppilaitoksen käytettävissä tulee olla vastaavan koulukuraattorin palveluita. Vastaavan koulukuraattorin pätevyudeksi on asetettu sosiaalityöntekijän kelpoisuus. (OHL 1287/2013, 7§.) Yleisesti koulukuraattori määritellään koulusosiaalityön asiantuntijaksi (Pippuri 2015, 6), vaikka työtä tehtäisiin muulla kuin sosiaalityöntekijän tutkinnolla. Tässä tutkielmassa käytän termiä koulukuraattori, jolla viitataan sekä koulukuraattoriin että vastaavaan koulukuraattoriin. Kirjoittaessani koulusosiaalityöstä

tarkoitan termillä sitä työtä, jota koulukuraattori oppilaitoksessa toteuttaa. Terminologisesti on tärkeä erottaa toisistaan myös oppilas- ja opiskelijahuoltolaki sekä opiskeluhuolto. Termi oppilas tarkoittaa esi- ja perusasteen opetukseen osallistuvaa ja opiskelija toisen asteen koulutukseen osallistuvaa. Koska laki on yhtenäinen kaikilla kouluasteilla, käytän tutkielmassani yleiskäsitteenä opiskelijaa myös silloin, kun puhun oppilaista. Opiskeluhuollolla tarkoitetaan varsinaista opiskeluhuollollista työtä, jota oppilaitoksissa toteutetaan. Se tarkoittaa oppilaille ja opiskelijoille järjestettäviä terveydenhoitajan, koulupsykologin ja koulukuraattorin toteuttamia terveyden- ja sosiaalihuollon palveluita sekä yhteisöllistä koko oppilaitosta koskevaa työtä. Opiskeluhuoltoa toteuttavat myös opettajat osana opetus- ja kasvatustyötään.

Koulusosiaalityö, jota koulukuraattori oppilaitoksissa edustaa, on suhteellisen huonosti tunnettua. Myös Wallin (2011, 82) toteaa koulusosiaalityön olevan huonosti tunnettua ja hän jatkaa, että tehtävänkuva saattaa olla epäselvä jopa koulukuraattorille itselleen. Olen itse törmännyt myös kysymyksiin koulukuraattorin työnkuvasta, josta esimerkkinä erään johtavan sosiaalityöntekijän esittämä kysymys minulle: ”mitä te koulukuraattorit oikein teette?” Tässä mielessä toivon tutkielmani myös tuovan koulukuraattorien ääntä koulusosiaalityön asiantuntijoina esiin sekä avartavan lukijan näkemystä siitä, miten koulun sosiaalityötä voitaisiin tehokkaammin hyödyntää osana yhteiskunnan palvelujärjestelmää. Samalla toivon tutkielmani avaavan paitsi henkilökohtaisesti, myös lukijalle sosiaalityön näkökulmia oppilas- ja opiskelijahuoltolakiin. Koulukuraattoreiden työstä on suhteellisen vähän tutkimustietoa ja tämä lienee yksi syy sille, miksi usein (esim. Saarinen & Heikkilä¹) mainitaan koulukuraattorin työtä tehtävän omalla persoonalla. Koulukuraattorin työ sosiaalityön professiona edellyttää sosiaalityön teoreettista osaamista ja käytännössä testattu osaamista. Toivon tämän tutkielman siis olevan myös yksi avaus siihen, että koulukuraattorien työtä voitaisiin alkaa kehittää enemmän tieteeseen (ei persoonaan) perustuen.

Aikaisempi tutkimus koulusosiaalityöstä on niukkaa. Sipilä-Lähdekorpi (2004) tarkastelee sosiaalityön väitöskirjassaan ”Hirveästi tekijänsä näköistä: koulukuraattorin työ peruskoulun yläluokilla” koulukuraattorien työn kehittymistä ja peilaa sitä postmodernin yhteiskunnan muotoutumiseen. Väitöskirja on kirjoitettu ennen uuden oppilas- ja opiskelijahuoltolain säätämistä. Koulukuraattorin työtä ammatillisessa oppilaitoksessa käsittelee Kärki (2005) sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan linsenssiaattityössään ”Kuraattorin työ ammatillisessa

---

¹ Puheenvuoro koulukuraattorin työstä sosiaalityön asiantuntijapäiviltä, vuosiluku tuntematon

oppilaitoksessa. Kuntouttavan sosiaalityön näkökulma erityisopiskelijoiden tuen tarpeena arviointiin”. Hieman tuoreempaa tutkimusta aiheesta on saatavilla Pippurin (2015) sosiaalityön ammatillisesta linsensiaatintutkimuksesta ”Koulun sosiaalityön asiakkuudet ja asiakasprosessit. Kvantitatiivinen tutkimus espoolaisista peruskoululaisista kuraattoripalveluissa.”

Tässä tutkielmassa tarkastelen oppilas- ja opiskelijahuoltolakia (OHL 1287/2013) sekä hallituksen esitystä siitä (HE 67/2013). Tutkimuskysymykseni on, miten sosiaalityön arvot näkyvät oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa sekä siitä tehdystä hallituksen esityksessä. Näen lain kantavan yhteiskunnan arvoja. Kun uutta lakia aletaan säätää, tulee prosessissa huomioida paitsi sen yhteys muihin lakeihin ja erityisesti perustuslakiin, myös erilaisten intressitahojen käsitykset uudesta laista. Oppilas- ja opiskelijahuoltolain säätämiseen osallistuneita tahoja ovat olleet esimerkiksi kunnat ja ammattijärjestöt, jotka pyrkivät omista intresseistään saamaan lakiin oman käsityksensä hyvästä ja oikeasta. Lopulta kyse on siis siitä, että laki, jonka ajatellaan koskevan kaikkia, toteuttaisi niitä arvoja, mitä kukin taho pitää hyvinä ja oikeina. Koska lakeja laaditaan yhteistyössä, tulee siinä taipua myös kompromisseihin. Ajatukset hyvästä ja oikeasta eli arvoista jaetaan ammatillisissa diskursseissa ja niitä pyritään saamaan myös osaksi moniammatillisia käytäntöjä.

Tutkielmani aloitan kuvaamalla, mitä koulusosiaalityö on sekä oppilas- ja opiskelijahuoltolain sisältöjä, samassa luvussa määrittelen tutkielmani tutkimuskysymyksen. Kolmannessa luvussa määrittelen tutkielmani teoreettisen viitekehyksen, jossa kerron lain säätämisen diskurssiivisesta luonteesta sekä arvojen merkityksestä tässä prosessissa. Samassa pääluvussa esittelen sosiaalityölle määritellyt arvot, jotka muodostavat analyysini pääluokat. Neljännessä luvussa esittelen tutkimusaineistoni pääpiirteittäin, kerron menetelmällisistä valinnoistani sekä kuvaan analyysini kulun. Viidennessä luvussa kerron tutkimustulokseni, joiden pohjalta kuudenteen lukuun olen koonnut tutkielmani johtopäätökset.

2 TUTKIELMAN LÄHTÖKOHDAT JA TUTKIMUSTEHTÄVÄN MÄÄRITTELY

Tässä luvussa määrittelen tutkielmani lähtökohdat. Aloitan määrittelemällä, mitä koulusosiaalityöllä kansainvälisesti ja kansallisesti tarkoitetaan sekä avaan koulukuraattorin ammattikuvaa. Tämän jälkeen kerron opiskeluhuollon kokonaisuudesta. Kappaleen lopuksi esittelen lyhyesti tutkielmani tutkimustehtävän.

2.1 Koulusosiaalityö

Suomessa koulun sosiaalityöntekijästä tai sosiaalityön asiantuntijasta käytetään termiä koulukuraattori. Pääsääntöisesti koulukuraattori on sosiaalialan ainoa edustaja kouluyhteisössä, hallinnollisesti he kuuluvat joko sosiaalitoimen tai koulu- ja sivistystoimen alaisuuteen. Koulusosiaalityö ei ole vain suomalainen ilmiö. International Network for School Social Work (INSSW) asettaa koulun sosiaalityöntekijöiden tehtäväksi auttaa oppilaita kouluun liittyvissä ongelmissa, perheen ongelmissa ja yhteisöllisissä ongelmissa yhdessä lasten, vanhempien sekä koulun henkilökunnan kanssa. Kansainvälisessä määritelmässä koulusosiaalityöntekijän tehtäväksi asetetaan auttaa oppilaita opillisesti sekä sosiaalisesti, työskentelevän koulun ja kodin yhteistyön edistämiseksi, tekevän jatko-ohjauksia muihin palveluihin, auttavan kriiseissä sekä toteuttavan ennaltaehkäisevää työtä. (INSSW, 2018.) Wallin (2011, 90-91) tiivistää koulukuraattorin toteuttavan varhaista, kohdennettua, osallistavaa ja kestävää tukea kouluympäristössä. Hän jatkaa koulukuraattorin työn ytimen olevan sosiaalityön teoreettisessa viitekehyksessä. Gråsten-Salonen & Mehtiö (2017, 362) taas toteavat koulukuraattorin työnkuvaan kuuluvan oppilaiden ja opiskelijoiden sosiaalisen kasvun, arjen sujumisen, toimintakyvyn ja vuorovaikutussuhteiden tukemisen sekä koko oppilaitosyhteisön hyvinvoinnin ja turvallisuuden tukemisen. Sekä suomalaiset että kansainväliset määritelmät koulusosiaalityöstä sisältävät yksilöllisen ja yhteisöllisen työn. Tutkielmani analyysissa tämä jako toimii myös analyysiyksikkönäni.

Sosiaalityön asemaa kouluissa perustellaan muun muassa sillä, että oikeus koulutukseen nähdään yhtenä lasten perusoikeuksista. Australialaiset tutkijat McDavitt & Tarrant & Boxall

(2018, 648) toteavat, että koulun sosiaalityöllä on rooli valvoa, että lasten ihmisoikeudet koulutukseen toteutuvat ja tämän lisäksi he näkevät, että koulun sosiaalityöntekijän roolina on myös rakentaa sosiaalista pääomaa kouluympäristössä sekä tuoda esille niitä puutteita, joita ihmisoikeuksien toteutumisessa saattaa tapahtua. He jatkavat, että koulun sosiaalityöntekijöiden toimiminen osana moniammatillista tiimiä on tärkeä osa tätä työtä. Suomalaisella keskustelussa esimerkiksi Ristimäki (2018) nostaa esiin koulukuraattorin olevan sosiaalialan ammattihenkilö, jonka velvollisuus on noudattaa koululakien ja oppilas- ja opiskelijahuoltolain lisäksi sosiaalialan lainsäädäntöä ja toteuttaa sosiaalialan yhteisesti jaettuja eettisiä periaatteita työskentely-ympäristössään. Tähän työhön kuuluu myös puuttua niihin institutionaalisiin rakenteisiin, jotka ovat jännitteisiä sosiaalityön arvojen kannalta.

Koulusosiaalityö on sekä yhteisöllistä että yksilöllistä opiskeluhuoltoa. McDavitt ym. (2018, 649) määrittelevät koulun sosiaalityöntekijän toteuttavan sosiaalityötä oppilaitoksissa kolmella eri tasolla, joista ensimmäisellä tasolla sosiaalityöntekijä keskittyy ennaltaehkäisevään koko yhteisöä hyödyttävään sosiaalityöhön, jonka tarkoitus on vahvistaa suojaavia tekijöitä ja poistaa haittatekijöitä. Kelly & Thompson & Frey & Klemp & Alvarez & Berzin (2015, 175) määrittelevät toisella tasolla otettavan käyttöön ryhmämuotoiset interventiot niiden kanssa, joilla on kohonnut riski kohdata hyvinvointiin ja koulun käyntiin liittyviä ongelmia ja kolmas taso on viimeinen taso, joka yleensä on yksilöllistä ja jossa oppilaalla on huomattavia hyvinvointiin liittyviä haasteita. Kolmannella tasolla mukana on tiiviimmin koko perhe ja mahdollisesti muita koulun ulkopuolisia tahoja. Kolmannen tason interventiot on siis suunnattu niille, joilla haitat elämässä alkavat jo näkyä. McDavitt ym. (2018, 647) määrittelevät koulusosiaalityön tehtäväksi vahvistaa yhteistyötä oppilaiden, perheiden, koulun ja niitä ympäröivien yhteisöjen välillä. Näiden verkostojen katsotaan vahvistavan sosiaalista pääomaa, jonka nähdään tukevan valtautumista siirryttäessä aikuiselämään.

Wallin (2011, 85) näkee koulukuraattorin työn olevan koulusosiaalityötä, joka rakentuu sosiaalityön teorian, lainsäädännön ja ammatillisen tradition perustalle. Gråsten-Salonen & Mehtiö (2017, 365-366) asemoivat sosiaalityöntekijän kelpoisuuden omaavan kuraattorin koulun tai oppilaitoksen sosiaalityön asiantuntijaksi. He näkevät koulun sosiaalityön olevan lapsi- ja nuorisososiaalityötä sekä perhesosiaalityötä, jonka lisäksi koulukuraattori on myös yhteisösosiaalityöntekijä toteuttaen rakenteellista sosiaalityötä. Koulun rakenteissa toimivana ainoana sosiaalityön asiantuntijana kuraattorilta odotetaan erityisen suurta tietämystä koko sosiaalityön toimintakentästä, mutta myös käyttäytymistieteellinen asiantuntemus on

välttämätöntä. Wallin (2011, 86) toteaa, että koulukuraattorin perustehtävässä tärkein on ammatillinen ydin, joka kiinnittyy yhteiskunnalliseen tehtävään, organisaation visioon, osaamiseen ja viimeisenä persoonallisuuteen, persoonan hän näkee vaikuttavan lähinnä reagointi- ja toimintatapaan. Myös Gråsten-Salonen & Mehtiö (2017, 373) painottavat koulun sosiaalityön perustuvan yhteiskuntatieteelliseen viitekehykseen, jossa tulee soveltaa käyttäytymistieteellistä tietoa. Koulukuraattorin työssä myös vahva lainsäädännön tuntemus on välttämätöntä, koska koulukuraattori työskentelee usean eri hallinnonalan rajapinnoilla. Ammatillisuus ei siis synny persoonasta, vaan oman tieteenalan vahvasta teoreettisesti ja menetelmällisestä osaamisesta sekä oman ammattikunnan ammattieettisten arvojen mukaisen työn toteuttamisesta. Koulukuraattorin työn ammattieettinen ydin on sosiaalityön arvoissa (Wallin 2011, 125).

Suomessa koulukuraattorin palvelut ovat lakisääteisiä ja ne tulee järjestää jokaisessa esi-, perus- ja toisen asteen oppilaitoksessa. Oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa määritellään kuraattorin kelpoisuudeksi sosionomin tutkinnon suorittanut tai muun soveltuvan korkeakoulututkinnon suorittanut henkilö, joka on suorittanut vähintään sosiaalialan aineopinnot tai, jolla kahden vuoden työkokemus kuraattorin tai muusta vastaavasta sosiaalialan tehtävästä. Tämän lisäksi jokaisen oppilaitoksen käytettävissä on oltava vastaavan kuraattorin palveluja. Vastaavan kuraattorin kelpoisuudeksi on määritelty sosiaalityöntekijän kelpoisuus. (OHL 1287/2013, 7§.) Vastaavan kuraattorin palveluita ei tarjota jokaisessa oppilaitoksessa, mutta asiakkaan sitä pyytäessä, tulee ne järjestää. Periaatteessa koulukuraattorina voi toimia hyvin monella tutkinnolla ja laki myös mahdollistaa sen, ettei koulukuraattorilla ole mitään sosiaalialan koulutusta. Ainoastaan kohta vastaavan koulukuraattorin kelpoisuudesta ja tämän palvelun järjestämisvelvollisuudesta vahvistaa sosiaalityön asiantuntemusta koulujen rakenteissa. Käytännössä koulukuraattorit kuitenkin työskentelevät jokainen omilla kouluillaan.

2.2 Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki

Ensimmäinen oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (OHL 1287/2013) astui voimaan 1.8.2014. Aikaisemmin oppilas- ja opiskeluhuoltoa säätelevät säännökset olivat hajanaisesti sisäankirjoitettu moniin eri lakeihin. Vaikka lain nimi on oppilas- ja opiskelijahuoltolaki, puhutaan laissa opiskeluhuollosta, jonka nähdään sisältävän sekä esi- ja perusasteen oppilashuollon että toisen asteen opiskelijahuollon. Uusi laki määrittä opiskeluhuollon järjestämisen kunnan vastuulle (OHL 1287/2013 9§). Koska laki on uusi, vanha säädöstraditio opiskeluhuollon järjestämisestä puuttui ja lakia valmisteltaessa on oltu lähtökohdassa, joka on ollut vaikeasti hahmotettavissa (Mahkonen 2014, 61). Kyseessä ei siis ollut vanhan lain säädösten parantelu ja tarkentaminen, vaan täysin uuden lain luominen. Lähtökohta lain säätämiseksi on siis ollut huomattavan vaikea verrattuna tilanteeseen, jossa vanhan lain pohjalta lähdetäisiin säätämään uudistettua lakia.

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki jakaa oppilaitosten opiskeluhuollon yhteisölliseen ja yksilölliseen opiskeluhuoltoon. Laki määrittää ensisijaiseksi opiskeluhuollossa ennaltaehkäisevän yhteisöllisen koko oppilaitosta hyödyttävän opiskeluhuollon (OHL 1287/2013, 3§; 4§). Yhteisöllisten opiskeluhuoltoryhmien tehtäväksi määritellään siis koko oppilaitoksen hyvinvoinnista huolehtimisen ja ennaltaehkäisevän työn koordinoinnin. Oppilaitoksille laki antaa vapauden toteuttaa tätä työtä parhaaksi katsomallaan tavalla, eikä sitä sinällään säädellä millään tavalla. Oppilaitosten perinteiset opiskeluhuoltoryhmät, joissa oli käsitelty aiemmin yksittäisten oppilaiden asioita, olivat uusien säännösten mukaan kiellettyjä. Uusi laki asetti oppilaitokset tilanteeseen, jossa vanhoja toimintakulttuureja tulisi muuttaa.

Oppilaitosten yksilökohtaisella opiskeluhuollolla uusi laki määräsi tarkoitettavan koulupsykologi-, koulukuraattori- ja kouluterveydenhoitajapalveluita sekä monialaista yksilökohtaista opiskeluhuoltoa. Yksilökohtainen opiskeluhuolto määrättiin suostumukseen perustuvaksi. (OHL 1287/2013, 5§; 18§; 19§.) Koulujen käytännöissä tämä tarkoitti suurta muutosta. Ennen opiskeluhuoltoryhmään oli tuotu oppilaitten asioita käsiteltäviksi ilman, että huoltajille oli välttämättä annettu tästä mitään tietoa. Lisäksi oli ollut mahdollista, että opettaja tai luokanohjaaja oli tuonut asian käsittelyyn ja ajatellut vastuun asiasta siirtyvän

opiskeluhuollon asiantuntijoille. Tämä toimintamalli jouduttiin nyt hylkäämään ja opettajien toimijuus asian käsittelyssä selkeästi vahvistui. Huoltajien ja oppilaiden asema opiskeluhuollon järjestämisessä myös vahvistui.

Myös oppilaan oikeutta saada opiskeluhoitopalveluita vahvistettiin. Vaikka opiskeluhuollon toteutus kuuluu koko koulun henkilökunnalle, varsinainen opiskeluhuollon henkilöstö muodostuu koulukuraattorista, koulupsykologista ja kouluterveydenhoitajasta. Koulukuraattorin ja koulupsykologin määrättiin järjestettävän tapaaminen oppilaalle viimeistään seitsemäntenä oppilaitoksen työpäivänä tai kiireellisessä tapauksessa viimeistään seuraavana päivänä. (OHL 3§; 15§.) Vaikka laki painottaa selkeästi ennaltaehkäisevän työn ensisijaisuutta, tarkoitti yksilölliselle opiskeluhuollolle asetetut aikarajat kuitenkin sitä, että yksilölliset palvelupyynnöt tuli priorisoida etusijalle. Tämä luonnollisesti vaikeuttaa yhteisöllisen ennaltaehkäisevän opiskeluhuollon toteuttamista. Laissa ei lähdetty määrittelemään oppilasmääriin mitään rajoja, mikä tarkoittaa, että yhden opiskeluhuollon ammattihenkilön vastuulla voi olla oppilaita 600-2000 välillä, jolla on vaikutuksensa siihen, kuinka hyvin lakia voidaan toteuttaa eri oppilaitoksissa.

2.3 Tutkimustehtävä

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (1287/2013) säätelee esi-, perus-, ja toisen asteen koulutuksessa järjestettävää opiskeluhoitoa. Opiskeluhuollon toteuttamiseen tulee osallistua koko oppilaitoksen henkilökunnan, myös opetushenkilöstön. Varsinaisella opiskeluhuollon henkilöstöllä tarkoitetaan koulukuraattoria, koulupsykologia ja kouluterveydenhoitajaa. Koulukuraattori edustaa sosiaalityön asiantuntijuutta oppilaitoksessa. Jokaista ammattiryhmää velvoittaa myös oman alan erityislainsäädäntö, oppilas- ja opiskelijahuoltolakiin sen sijaan on koottu se lainsäädäntö, jota näiden eri ammattiryhmien tulee yhdessä oppilaitoksissa noudattaa. Tässä tutkielmassa olen kiinnostunut siitä, kuinka oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa ja sen perusteluissa näkyvät sosiaalityön arvot. Tutkielmani tarkoitus on analysoida oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa (1287/2013) sekä hallituksen esityksessä (67/2013 vp) eduskunnalle oppilas- ja opiskelijahuoltolaiksi sekä eräiksi siihen liittyviksi laiksi –asiakirjassa esiintyviä sosiaalityön arvoja. Tutkimukseni pääkysymykseksi näin ollen muodostuu:

Miten sosiaalityön arvot näkyvät oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa ja siitä tehdyssä hallituksen esityksessä?

Tässä tutkielmassa kiinnostukseni ei kohdistu siihen, mitä yksittäinen ammattiryhmä tai intressitahon edustaja on esittänyt lakiin kirjattavan, tämän vuoksi tutkimusaineistoni ei koostu lain valmisteluasiakirjoista ja laadintavaiheessa pyydytyistä lausunnoista. Sen sijaan tässä tutkielmassa kiinnostukseni kohdistuu valmiin lain ja siitä tehdyn esityksen sisältöön eli siihen lopputulokseen, johon yhteisellä neuvottelulla on lopulta päädytty ja joka on lakiin kirjattu.

3 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Tässä luvussa kuvailen tutkielmani teoreettisen viitekehyksen. Aloitan tarkastamalla lakien ja arvojen välistä suhdetta sekä niiden kielellistä rakentumista. Lakien laatiminen tapahtuu diskursseissa, joissa tuotetaan myös valtaa. Tutkimustehtäväni kannalta on oleellista ymmärtää lakien ja arvojen välinen suhde sekä se, kuinka lainsäätämisen prosessissa on kyse vallan diskurssiivisesta jäsentymisestä. Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki sekä hallituksen esitys siitä ovat diskursseissa tuotettu kulttuurituote. Tässä luvussa kuvaan myös sosiaalityön arvot käyttäen apuna IFSW:n (International Federation of Social Workers) määrittelemiä arvoja, Talentian tulkintaa niistä sekä aiheeseen liittyvää tutkimuskirjallisuutta.

3.1 Diskursiivinen laki ja arvot

Lain tarkoitus on ohjata yhteiskuntaa ja sen avulla voidaan tehdä merkittäviä yhteiskunnallisia muutoksia (Hämäläinen & Niemelä 2014, 80). Mahkonen (2014, 27) määrittelee lain keskeiseksi tehtäväksi vastata yhteiskunnallisiin tiettyinä aikana esiintyviin ongelmiin. Laki ilmentää yhteiskunnan tarkoitusta, toimintaa ja tavoitteita koskevaa kollektiivista poliittista tahtoa. Se on kulttuurimuodosteen ilmaus arvoista, jotka pohjautuvat suomalaisen elämänmuotoon ja näkemykseen kansalaisista huolehtimiseen (Hämäläinen & Niemelä 2014, 81-82). Lailla on historiallinen ja kulttuurinen kontekstinsa ja se kertoo niistä arvoista ja arvostuksista, joita sen säätämisen aikana on ollut (vrt. Alasuutari 2012, 43). Laki ei synny tyhjiössä, vaan tiettyjen intressiryhmien yhteisvaikutuksessa ja demokraattisessa yhteiskunnassa neuvotellen. Lain säätäminen Suomessa on monivaiheinen prosessi, jossa jo lain valmisteluvaiheessa eri intressiryhmiä kuullaan lausuntokierroksilla ja erityisissä kuulemistilaisuuksissa (Oikeusministeriö 2019). Eri intressiryhmät, muun muassa ammattiyhdistykset, pyrkivät vaikuttamaan lakien sisältöihin ja muotoihin omista ammatillisista arvoistaan ja intresseistään. Laki säätelee sitä, mitä kansalaisten on arvostettava sekä mikä on arvojen hierarkia (Ahlman 1979, 99). Lakien säätäminen kytkeytyy myös kysymykseen vallasta. Valta voidaan määritellä ihmisiin kohdistuvana hallintakäytäntönä (Alhanen 2007, 102).

Lait voidaan määritellä kirjoitetuiksi normeiksi. Niemelä (2011, 13; 15) nostaa esiin kansalaisten hyvinvoinnin tärkeyden saavan ilmaisuensa paitsi arvoissa myös kirjoitetuissa normeissa, normit hän määrittelee toiminnan säännöiksi, velvollisuuksiksi, pakoiksi ja välttämättömyyksiksi. Lakipykälät ovat normatiivisia työvälineitä (Mahkonen 2014, 25). Ne antavat viranomaisille välineitä ja oikeutuksia puuttua kansalaisten elämään. Lakiteksti on yksi sosiaalityön kielellisistä käytännöistä, joihin tieto, valta ja etiikka ulottuvat (Juhila 2009, 43). Lainsäädäntö viimekädessä raamittaa, millaisia tuen ja kontrollin keinoja asiakkaaseen kohdennetaan (Foucault 2005, 43). Suurin osa sosiaalityöstä tapahtuu julkisissa palvelujärjestelmissä, joita ohjaillaan lainsäädännöllä hyvin tarkasti. Sosiaalityöntekijä ei voi toimia vastoin lainsäädäntöä, joka on demokraattisesti päätetty (Kananoja 2017, 176-177).

Vaikka sosiaalityöntekijän tulee eri tilanteissa noudattaa lakia, ei laki ole ainoa käytäntöjä ja ratkaisuja määrittävä tekijä, vaan myös arvot ohjailevat tavoitteita sekä keinoja, joilla tavoitteisiin tulisi pyrkiä (Hämäläinen & Niemelä 2014, 82). Banks (2001, 10) tiivistää, ettei laki kerro meille sitä, mitä eri tilanteissa tulisi tehdä, vaan vain sen, mitä meillä on mahdollista tehdä. Hän jatkaa, että juuri arvot vaikuttavat siihen, kuinka sovellamme lakia. Eri lakeja tulkittaessa monialaiset ammattiryhmät tulkitsevat sitä omien ammattiarvojen viitekehyksessä. Niemelä (2011, 13) näkee myös, että viranomaisen tulee osata soveltaa lakia tiedollisen ja taidollisen osaamisen ohella myös ammattieettisesti. Ammattieettiset arvot, aivan kuten lakikin, ovat tietyn ryhmittymän diskurssiivissa käytännöissä syntyneitä. Sosiaalityötä koskeva lainsäädäntö ja sosiaalityön arvot ovat siis sosiaalisesti konstruoituja. Sosiaalisissa konstruktioissa ihmiset yhdessä jakavat käsitystä maailmasta ja todellisuudesta (Payne 2014, 3). Powell (2013, 50) toteaa juuri diskurssien operoivan lainsäädännöllisissä ja eilainsäädännöllisissä sosiaalisissa instituutioissa, kuten järjestöissä ja yhteiskunnallisissa laitoksissa.

Lait ovat kielellisiä kulttuurituotteita. Ihmisyhteisöjen merkitysjärjestelmistä kieli on tärkein ja sitä luonnehtii objektiivisuus, joka kohdistaa yksilöön vaatimuksia (Berger & Luckman 1994 47; 49). Kieltä ei käytetä sattumanvaraisesti, vaan sillä on aina funktionsa (Suoninen 2016, 43). Kieli rakentaa todellisuuttamme ja sen avulla käydään kamppailua rinnakkaisten ja keskenään kilpailevien diskurssien olemassaolosta. Diskurssit ovat kontekstisidonnaisia ja siinä oletetaan, että toimijat ovat kiinnittyneet tiettyihin merkityssysteemeihin. Valitsemillamme kielellisillä ilmauksilla on seurauksensa. (Jokinen & Juhila & Suoninen 2016, 21.) Diskurssit sisältävät erilaisia merkityssysteemejä, jotka tekevät maailmasta, sen prosesseista ja suhteista

merkityksellisiä (Potter & Wetherell 1987, 9). Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki on näissä diskursseissa syntynyt kirjalliseen muotoon puettu kulttuurituote, joka on tuotettu hyvin laaja-alaisissa asiantuntijaverkostoissa ja jossa on pyritty sovittamaan yhteen sosiaali-, opetus- ja terveysalan arvoja ja toimintatapoja. Nykyaikana korostetussa moniammatillisessa työotteessa esiintyy jännitteitä diskurssien, alaryhmien ja asiantuntijoiden välillä (Kvarnström & Cedersund 2006, 251). Kyse on kilpailevista merkityssysteemeistä, joissa valtasuhteiden verkostossa jokin diskurssi voi saada suuremman painoarvon kuin toinen, tätä voidaan nimetä myös artikulaatiokamppailuksi merkityssysteemien välillä (Jokinen & Juhila & Suoninen 2016, 29).

Vallan ulottuvuus on läsnä kielessä ja diskursseissa. Jokinen & Juhila (2016, 63) näkevät valta-analyyseissa painottuvan diskurssien väliset suhteet, niiden sisäiset valtasuhteet, diskurssien muotoutuminen hegemonioiksi, hegemonisten diskurssien ideologiset suhteet sekä diskurssien kyseenalaistaminen. Kielen avulla rakennetaan luokittelujärjestelmiä ja sosiaalisia tietovarantoja, jotka sisältävät tiedon omasta asemasta ja sen asettamista rajoitteista (Berger & Luckman 1994, 51-52). Kieli luo valtarakennelmat ja uusintaa niitä. Lainsäädännön laatimisessa ei huomioida vain juridisia näkökohtia, vaan niiden laatimisessa käytetään hyväksi laaja-alaista erikoistunutta tieteellistä tietoa. Foucault (2005, 37; 40-41; 42) toteaa vallan olevan produktiivista ja sosiaaliin käytäntöihin liittyvä ilmiö, jossa myös tieteellis-juridinen järjestelmä on luotu. Hän jatkaa, että myös valta tuottaa tietoa ja näin valta ja tieto edellyttävät toisiaan eli valtasuhdetta vastaa aina jokin tietokenttä ja tietokenttää ei olisi ilman valtasuhdetta. Tällä kentällä käydään myös diskurssit professioiden välillä siitä, mitä monitieteisesti tuotettuihin julkilausumiin, kuten lakiin, tulee kirjatuksi.

Eri puolilta tulevat diskurssit voivat olla keskenään hyvin erilaisia ja ne voivat sisältää vastakkaisia näkemyksiä eli olla jännitteisiä. Sosiaalityöntekijät työskentelevät moniammatillisissa yhteisöissä, usein ainoana alansa edustajana. Tällöin työskentelyorganisaation lainsäädännölliset ja arvoihin liittyvät odotukset voivat poiketa sosiaalityön arvoista. Koulukuraattorit, sosiaalityön asiantuntijoina, työskentelevät moniammatillisissa ympäristöissä, joiden toiminnan ensisijainen lainsäädännöllinen perusta on eri koululainlainsäädännöissä, joita ovat perusopetuslaki (628/1998), lukiolaki (629/1998) ja laki ammatillisesta koulutuksesta (531/2017). Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki, joka antaa koulukuraattorin työlle sen lainsäädännöllisen oikeutuksen, on laki, jossa pyritään sovittamaan yhteen sosiaali-, terveys- ja opetusalan arvoja ja lähtökohtia. Tässä neuvottelussa

kyse on myös eri professioiden välisestä valtataistelusta. Lakiin kirjatut normit kertovat siitä, kuinka hyvin sosiaalityö professiona on tässä neuvottelussa onnistunut tuomaan itselleen tärkeänä pitämänsä arvot normien muotoon.

3.2 Sosiaalityön arvot

Sosiaalityössä arvojen on todettu olevan sen ideologinen kivijalka (Kananoja 2017, 174), joten niiden merkitys on käytännöissä keskeinen. Sosiaalityön arvot syntyvät ammatti-ideologisissa diskursseissa (Banks 2001, 97). Näen arvojen Niemelää (2011, 15) ja Banksia (2001, 140) mukaillen olevan päämääriä ja periaatteita, joita kohti tulisi pyrkiä eli ne ovat ideaaleja siitä, kuinka tulisi toimia. Tehtäessä päätöksiä ja toimenpiteitä, tulee sosiaalityössä myös arvojen ohjata tiedon hankintaa ja käyttöä ammatillisissa toiminnoissa (Raunio 2011, 118). Pehkonen & Väänänen-Fomin (2011, 7) näkevät sosiaalityöllä olevan erityinen eettinen velvollisuus juuri hyvinvointityönä. Sosiaalityön arvot kumpuavat tästä ajatuksesta. Sosiaalityön tulee edistää hyvinvointia, mutta tehdä se lain rajoissa. Banks (2001, 11) tarkastelee sosiaalityön eettisiä dilemmoja ja jakaa sosiaalityön arvokonfliktit kolmeen eri kategoriaan; 1. Yksilöllisiin oikeuksiin ja hyvinvointiin, 2. Julkiseen hyvinvointiin ja 3. Epätasa-arvoon ja rakenteelliseen sortoon. Jametonia (1993) mukaillen Corley (2005, 382) toteaa, että eettisiä dilemmoja voi aiheuttaa paitsi eri yksilöiden oikeuksien väliset ristiriidat, myös institutionaaliset tekijät kuten laki, valtarakenteet ja harjoitettu politiikka.

Monet sosiaalityöntekijät työskentelevät organisaatioissa, joissa he ovat alansa ainoita asiantuntijoita. Arvojen jännitteet tulevat esiin niissä keskusteluissa, joita käydään muiden professioiden kanssa. Koulukuraattorin työssä sosiaalityön arvot kohtaavat opetusalan arvot, jotka keskenään voivat olla jännitteisiä. Lainsäädännön avulla on mahdollista vaikuttaa siihen, kuinka yhteiskunnallisissa instituutioissa toimitaan, pykäliin vetoaminen on monessa tilanteessa huomattavasti tehokkaampaa kuin oman ammattialan arvoihin tai eettisiin periaatteisiin. Toisaalta lailla voi olla myös valta pakottaa työntekijä toimimaan omia ammatillisia arvoja ja eettistä harkintaa vastaan. Sosiaalityöntekijöiden koulutuksessa sosiaalialan arvoihin sosiaalistaminen aloitetaan hyvin varhaisessa vaiheessa opintoja (Metteri & Hotari 2011, 69). Arvot ja lakipykälät eivät kuitenkaan määrittele yksioikoisesti

sosiaalityöntekijän toimintaa. Ammatillisuus syntyy vuorovaikutuksellisista ja dialogisista taidoista (Wallin 2011, 127). Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän kohtaaminen on sosiaalityön ydin (Juhila 2011, 5), joka on yksi paikka arvojen sosiaaliselle merkityksellistämiseksi moniammatillisten työympäristöjen ohella.

Mitään absoluuttista sosiaalityön arvohierarkiaa ei ole olemassa, vaan sosiaalityöllä on arvoissa paitsi aikakauteen liittyviä painotuksia myös siihen yhteiskuntaan liittyviä painotuksia, jossa sosiaalityötä toteutetaan. Payne (2014, 21) luokittelee sosiaalityön jakautuvan teorioihin valtautumisesta (empowerment), ongelman ratkaisusta ja sosiaalisesta muutoksesta. Sosiaalityölle yleisesti määritellyt arvot ovat sidoksissa näihin teorioihin ja sosiaalityön arvojen mukainen ammattikäytäntö vaatii näiden taustafilosofioiden tuntemista. Payne (2014, 27) kiteyttää, että kaikkia sosiaalityön käytäntöjä ja teorioita yhdistäviä arvoja ovat yhdenvertaisuus, erilaisuuden kunnioitus, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vaatimus ja ihmisarvojen ja -oikeuksien kunnioitus. Banks (2001, 6) näkee, että sosiaalityön kontekstissa arvot tarkoittavat niitä moraalisia ja eettisiä periaatteita, joihin sosiaalityöntekijän tulee sitoutua. Ammattikäytäntö ei toteudu pelkästään arvopohjalta vaan sosiaalityöntekijän toimintaa ohjaa myös lainsäädäntö. Mitä paremmin saadaan luoduksi lainsäädäntö, joka tukee sosiaalityön arvojen mukaista toimintaa, sitä helpommaksi eettisesti kestävä sosiaalityön toteuttaminen tulee.

Koulukuraattori, koulusosiaalityön asiantuntijana, edustaa kouluissa usein alaansa ja sen edustamia arvoja yksin. Wallin (2011, 125) toteaa koulusosiaalityön olevan psykososiaalista, moniammatillista ja lapsen etuun tähtäävää sosiaalityötä, jossa korostuu eettinen ulottuvuus. Sosiaalityön arvojen sisäistäminen on erityisen tärkeää moniammatillisissa yhteisöissä, joissa ammattieettiset jännitteet muiden professioiden kanssa toteutuvat ja rakentuvat. Koulukuraattorit toimivat esi- perus ja toisella asteella. Opetushallituksen (2019a) mukaan toisen asteen loppututkinnon vuonna 2016 on suorittanut 71,4% kaikista 15 vuotta täyttäneistä. Perusopetuksen suorittaa Suomessa 99,7% ikäluokasta, joista suurin osa osallistumalla perusopetukseen oppilaitoksessa (Opetushallitus 2019b). Käytännössä tämä tarkoittaa, erityisesti perusopetuksen kuraattorien osalta sitä, että oppilaitoksissa on mahdollista tavoittaa kokonaisia ikäluokkia ja heidän perheitään. Vaikka työ painottuu ongelmien ratkomiseen ja varhaiseen puuttumiseen, avaa se myös mahdollisuuksia ongelmien ennaltaehkäisemiseen sekä oppilaitoksen rakenteiden kehittämiseen siten, että oppilaitosten rakenteet ottaisivat paremmin huomioon perus- ja ihmisoikeudet sekä puuttuisivat syrjäytymiskehitykseen mahdollisimman

varhaisessa vaiheessa. Koulusosiaalityöllä tulisi olla tässä keskeinen asema, mutta se edellyttää ymmärrystä sosiaalityön arvoista ja vahvaa ammatti-identiteettiä, joka sisältää uskallusta puuttua näihin epäkohtiin.

International Federation of Social Work (IFSW, 2018) eli Sosiaalityön maailmanjärjestö on koonnut kansainvälisen sosiaalityön eettisten periaatteiden julistuksen (Global Social Work Statement of Ethical Principles). Julistuksessa esitetään yhdeksän eettistä periaatetta. Kaksi viimeistä periaatetta koskevat sosiaalisen median ja teknologian käyttöä sekä professionaalista yhtenäisyyttä, jotka rajaavat tässä tarkastelussa ulkopuolelle. IFSW asettaa sosiaalityön eettisiksi periaatteiksi ihmisyyden tunnistamisen, ihmisoikeuksien, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden edistämisen, yksityisyyden kunnioituksen ja ihmisten kokonaisvaltaisen huomioimisen. (IFSW, 2018.) Suomessa Talentian määrittämät arvot koskevat koko sosiaalialaa, mutta ovat sisällöltään samanlaiset kuin IFSW:n arvot. Talentian (2017) julkaisemassa oppaassa ”Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilöiden eettiset ohjeet” määritellään sosiaalialan arvot. Talentia (2017, 11-23) määrittelee sosiaalityön arvoiksi ihmisarvon ja ihmisoikeuksien kunnioituksen, itsemääräämisoikeuden tukemisen, osallisuuden edistämisen, henkilön kokonaisvaltaisen huomioimisen ja voimavarakeskeisyyden sekä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vaalimisen.

Ihmisoikeudet ja ihmisarvo

Sosiaalityön arvoperusta on ihmisoikeuksien jakamattomassa kunnioituksessa. Tämä sinällään ei ole ainoastaan sosiaalityötä koskeva arvolähtökohta, vaan koskee kaikkia muitakin aloja, joissa ollaan ihmisten kanssa tekemisissä. Ihmisoikeuksien kunnioituksen tulee koskea kaikkea elämää. Perustuslaki (1999/731, 19§) toteaa ”Jokaisella, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon”. Lisäksi peruslain 19§ määrittelee julkisen vallan tehtäväksi järjestää jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveystalvet sekä turvata riittävä tuki lapsen huolenpidosta vastaaville lapsen kasvun tukemiseksi. Sosiaalihuoltolaki (1301/2014, 14§) määrittää oppilas- ja opiskelijahuollon yhdeksi sosiaalipalveluksi, jonka tehtävänä on yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa järjestää riittävää tukea lapsille ja heidän perheilleen sekä toisen asteen aikuisopiskelijoille. Ihmisoikeuksien edistäminen koulukuraattorin työssä tapahtuu yksilöllisellä ja yhteisöllisellä tasolla. Peruskoulu, esiopetusta järjestävät yksiköt ja toisen

asteen oppilaitokset ovat yhteiskunnallisia instituutioita, eivätkä ne ole vapaita muualla yhteiskunnassa esiintyvistä rakenteellisesti syrjinnästä ja niistä ongelmista, joita yksilöllisellä tasolla voi syntyä. Näiden ongelmien ehkäisemisessä ja niihin puuttumisessa koulukuraattorilla, koulusosiaalityöntekijänä, tulisi olla merkittävä asema oppilaitoksissa.

Edistääkseen ihmisoikeuksia sosiaalityöntekijän tulee olla tietoinen tekijöistä, jotka aiheuttavat epätasa-arvoa sekä auttaa yhteiskunnallisia toimijoita ottamaan huomioon nämä oikeudet. Ihmisoikeuksilla on poliittinen ja persoonallinen ulottuvuutensa, joiden yhteensovittamisessa sosiaalityöntekijän tulee auttaa. Sosiaalityö on perinteisesti profiloitunut puolustamaan yksityisellä alueella tapahtuvia ihmisoikeusloukkauksia, kuten lasten ja naisten väkivaltaista kohtelua. (Ife 2008, 182-183.) Lundy (2011, 41) liittää ihmisoikeuksista sosiaalityön kontekstissa puhuttaessa taloudelliset, poliittiset, ympäristöön liittyvät ja sosiaaliset voimat. Hän jatkaa, että sosiaaliset ja henkilökohtaiset ongelmat juontavat usein juurensa juuri siitä, että yhteiskunta on epäonnistunut täyttämään ihmisoikeuksiin liittyviä velvoitteitaan.

Lundy (2011, 42) näkee, että ihmisoikeusnäkökulma tiedostetaan hyvin sosiaalityön teorioissa, mutta käytännön tutkimuksissa niitä ei juurikaan ole esitetty, sosiaalityöntekijät voivat olla hyvin hankalassa asemassa toisaalta pitäessään ihmis- ja sosiaalisten oikeuksien puolina, mutta samalla he joutuvat toimimaan yhteiskunnan taloudellisessa ja lainsäädännöllisessä kontekstissa. Ristiriita voi olla hyvin vaikea, koska juuri nämä rakenteet voivat aiheuttaa ihmisoikeuksien polkemisen. Myös Ife (2008, 174; 188) pohtii sosiaalityön käytännön ja ihmisoikeuksien kunnioituksen suhdetta ja toteaa, että sosiaalityöntekijät kunnioittavat muiden ihmisten ihmisoikeuksia edistämällä muun muassa muiden ihmisten maksimaalisen itsemääräämisoikeuden toteutumista ja auttamalla ihmisiä hankalien tilanteiden yli sekä edistämällä osallisuutta. Kaikki muut sosiaalityölle määritellyt arvot lopulta pyrkivät tukemaan ihmisoikeuksien täysimääräistä toteutumista.

Sosiaalinen oikeudenmukaisuus

Koulu yhteiskunnallisena instituutiona, joka valvoo oppivelvollisuuden suorittamista, on lasten ja nuorten keskeisin yhteiskunnallinen instituutio, jonka toimintaan he aktiivisesti osallistuvat. Koulukuraattorin työssä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistäminen tulee näkyväksi etenkin yhteisöllisessä työssä, jossa hyvinvoinnin lisääminen tapahtuu tiiviissä yhteistyössä

muiden koulun aikuisten kanssa, jossa painottuu osallistava lähestymistapa (Wallin 2011, 107). Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistäminen on sosiaalityön ydintehtäviä. Hudson (2017, 1960) näkee sosiaalityön paikallistuvan sosiaalisen oikeudenmukaisuuden käytäntöön niin keskeisesti, että se voidaan nähdä jopa sosiaalityön käytännön teorioiden yhdistävänä tekijänä. Talentian mukaan (2017, 20-23) sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistämisen nähdään sisältävän negatiivisen syrjinnän vastustamisen, erilaisuuden ja monimuotoisuuden tunnustamisen, resurssien ja voimavarojen tasapuolisen jakamisen, epäoikeudenmukaisen politiikan ja käytäntöjen vastustamisen sekä yhteisvastuun. Payne (2014, 22) liittää sosiaalisen oikeudenmukaisuuden käsitteen liittyvän sosiaaliseen muutokseen ja näkee, että yhtenä tarkoituksena on lisätä sorrettujen ryhmien valtaa, jossa sosiaalityön tehtävänä on helpottaa sorrettujen ryhmien osallistumista oppimisen ja yhteistyön prosesseihin niin, että se mahdollistaa instituutioiden luomisen, joista jokainen voi olla osallisena.

Sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta on esitetty konservatiivinen ja radikaali näkemys. Konservatiivinen näkemys sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta tarkoittaa sitä, että ihmisiä autetaan auttamaan itseään yli raja-aitojen. Radikaali tai muutoksen tähtäävä käsitys sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta painottaa valtahierarkioiden, sosiaalisten systeemien ja instituutioiden uudelleen rakentamista sekä solidaarisuutta ja sosiaalisia liikkeitä. Radikaali näkemys näkee sosiaaliset struktuurit epäoikeudenmukaisuuden syinä ja harjoittajina. (Hudson 2017, 1970.) Radikaali näkemys sosiaalisesta epäoikeudenmukaisuudesta siis kääntää katseen pois yksilöstä, kun taas konservatiivinen näkemys näkee yksilön raja-aitojen ylittäjänä, jonka tulisi jollain tavalla sopeutua yhteiskuntaan eli muuttua. McLoughlin (2011, 236) viitaten yksilöllinen tapa lähestyä sosiaalista oikeudenmukaisuutta voidaan nähdä myös tavoitteena saada jokaisen yksilön kyvyt käyttöön siten, että se mahdollistaa elämästä nauttimisen. Sosiaalinen oikeudenmukaisuus ei ole sitä, että kaikilla tarjotaan samat tukimuodot, vaan sitä, että jokaisella on oikeus tarvitsemaansa tukeen siten, että elämästä tulee mielekästä. Hudson (2017, 1975) jää pohtimaan kuitenkin, miten sosiaalityöntekijä, joka työskentelee osana systeemiä, pystyy sitä radikaalisti muuttamaan?

Ihminen kokonaisena ja yksilönä

Yksilön kokonaisvaltainen huomioiminen ja voimavarakeskeisyys ovat suuntauksia, joiden avulla on pyritty sosiaalityössä pois ongelmakeskeisestä ajattelusta. Sosiaalityön tarkoitus ei

ole vain ratkaista ongelmia, vaan myös auttaa ihmistä tunnistamaan omat voimavaransa ja omia voimavaroja käyttäen selviytymään haastavista tilanteista. Kokonaisvaltaisella huomioimisella taas tarkoitetaan sitä, että työntekijän tulee pyrkiä tunnistamaan kaikki ne tekijät, jotka voivat arkeen vaikuttaa, kuten perhe, muut yhteisöt ja saatavilla olevat palvelut (Talentia 2017, 18). Yksilö ei ole irrallinen osa yhteiskuntaa, vaan osa suurempaa kokonaisuutta. Näin ollen hyvin erilaiset tekijät vaikuttavat kunkin ihmisen yksilölliseen tilanteeseen. Wallin (2011, 83-112) määrittelee koulusosiaalityön tehtävän hyvin kokonaisvaltaisesti ja sisällyttää työnkuvaan kasvun edistämisen ja varhaisen tuen, vanhemmuuden tukemisen, hyvinvoinnin lisäämisen ja monialaisen ja –ammattillisen yhteistyön koko kouluyhteisön hyvinvoinnin edistämiseksi. Koulukuraattorin tulee työssään huomioida asiakkaidensa elämänympäristöt kokonaisuudessaan ja ymmärtää myös yhteiskunnallisten muutosten merkitys asiakkaiden elämässä. Yhtenä esimerkkinä liittyen koulutukseen, on ollut säätää nuorille nuoriso- ja koulutustakuu, jonka tavoitteena on ollut syrjäytymisen ehkäiseminen takaamalla jokaisella nuorella toisen asteen koulutuspaikka. Kuitenkin poliittisella päätöksenteolla on toteutettu myös mittavat koulutusleikkaukset, jotka ovat lisänneet erityisesti ammatillisen koulutuksen itsenäisen opiskelun määrää. Yhtälö on hankala, koska ne, jotka jo perusasteella ovat tarvinneet paljon tukea päättötodistuksen saamiseksi, hakeutuvat pääsääntöisesti ammatilliseen koulutukseen.

Kun ihmistä lähestytään kokonaisena, katse ei suuntaudu vain hänen ongelmiinsa, vaan myös voimavaroihin. Voimavarat huomioonottavassa työskentelyssä on olennaista auttaa ihmistä löytämään voimavaransa ja auttaa niiden käyttöönottossa. Omien vahvuuksien tunnistamisen ja käyttöönoton ajatellaan auttavan ihmistä tekemään päätöksiään omassa elämässään, mikä tukee tunnetta mahdollisuudesta vaikuttaa omaan elämäänsä ja mahdollisuudesta saavuttaa henkilökohtaisia tavoitteita. (Morgan 2014, 12-14; 17.) Kokonaisvaltainen yksilön elämän huomioonottaminen on keskeistä sosiaalityölle. Ihmisen elämä koostuu monesta eri tekijästä ja sosiaalityöntekijän tulee ottaa huomioon elämän kaikki osa-alueet. Buchanan & Nooe (2017, 335) liittävät kokonaisvaltaisuuden asiakaskeskeisyyteen, jossa toimijoiden roolit nähdään aktiivisina, yksilöllisten tekijöiden lisäksi huomioidaan ympäristötekijät, kommunikaatio on suoraa, tapaamisten struktuuri demokraattinen ja päätöksenteko on yhteistä.

Ihmisen kokonaisvaltaisella huomioimisella on yhteytensä systeemiteoriaan. Systeemiteorian ytimenä on ajatus siitä, että kokonaisuus on enemmän kuin osiensa summa ja ihmisen elämää tarkasteltaessa tulee huomioon ottaa biologiset, ekologiset, kulttuuriset, sosiaaliset ja

spirituaaliset puolet. (Shroff 2011, 246). Lisäksi kokonaisvaltaisessa ajattelussa on keskeistä huomata, ettei rajoitteita voida ratkaista tai selittää vain kiinnittämällä huomiota yhteen osaan (Ascroft & Van Katwyk & Hoghart 2017, 463). Ihminen on kokonaisuus, josta ei voida irrottaa tiettyjä puolia ja hoitaa vain yhtä puolta, eikä häntä voida irrottaa ympäristöstään. Kokonaisvaltaisessa ihmisen huomioimisessa tiedostetaan sosiaaliset ja yhteiskunnan rakenteelliset voimat ja niiden vaikutukset ihmisen elämässä sekä niihin liittyvät yksilölliset tekijät (Ashcroft ym. 2017, 469).

Ihmisen kokonaisvaltainen huomioiminen liittyy myös käsitteeseen ”empowerment”, joka suomennetaan usein voimaantumiseksi tai valtautumikseksi. Se voidaan nähdä Adamsin (1996, 5) tapaan yksilöllisenä, jossa keskiössä on elämänhallinta, yksilön kompetenssi ja vahvuudet. Mullaly (2007, 298-299) esittää ”empowerment” käsitteen yhteiskunnallisen ulottuvuuden, jossa lähtökohtana on alisteisessa asemassa olevien ryhmien auttaminen saavuttamaan hallinnantunnetta elämästään sekä ympäristöstään. Jälkimmäinen tapa ymmärtää ”empowerment” sisältää ajatuksen siitä, että syrjäytymisen syyt voivat olla yhteiskuntarakenteellisia. Hokkanen (2009, 291) näkee voimaantumisen tarkoittavan yksilökeskeisyyttä, -vastuullisuutta ja –toimijuutta, kun taas valtautuminen sisältää ajatuksen tiedostavasta, kontekstisoivasta, prosessipainotteisesta, ihmisyyttä kunnioittavasta ja yhteiskuntatietoisesta ”empowermentista”.

Itsemääräämisoikeus

Itsemääräämisoikeuden kunnioitus on ollut sosiaalityön arvoissa jo pitkään keskeisellä paikalla (Banks 2006, 49). Itsemääräämisoikeus on perusoikeus, joka sisältää sosiaalityön kontekstissa ajatuksen siitä, että työntekijän tulee kertoa asiakkaalle kaikista mahdollista vaihtoehdoista sekä niiden vaikutuksesta ja näin tarjottava asiakkaalle mahdollisuus tehdä valintoja. Itsemääräämisoikeus ei kuitenkaan ole absoluuttinen. (Talentia 2017, 12.) Sosiaalityössä asiakkaan edellytykset tehdä itse päätöksiä voi olla rajoittunut, jolloin he eivät ole vapaasti valintojaan tekeviä yksilöitä (Raunio 2011, 126). Kyse on siis itsemääräämisoikeuden kunnioituksesta niin pitkälle kuin se on mahdollista. Koulukuraattoreilla ei ole pakkokeinoja käytössään lainsäädännön puolelta, mutta heitä koskee samat ilmoitusvelvollisuudet kuin muitakin lasten ja nuorten kanssa työskenteleviä, kuten lastensuojeluilmoitus tai ilmoitus poliisille (lsl 417/2017). Itsemäärääminen ei tarkoita sitä, että asiakkaalla olisi rajoittamaton

oikeus valita itse ja saada kaikki se, mitä hän subjektiivisesti arvioi tarvitsevansa, mutta hänelle on oikeus saada se, mitä laki hänelle takaa ihmisarvoisen elämän saavuttamiseksi. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) ohjaa itsemääräämisoikeuden toteuttamista. Pohjola (2010, 48) määrittelee lain tarkoittavan asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sekä auttamissuhteen luottamuksellisuutta ja asiakaslähtöisyyttä, joka käytännössä tarkoittaa, että asiakastyössä tulee huomioida asiakkaan mielipide, toivomukset, etu ja yksilölliset tarpeet.

Itsemääräämisoikeus koostuu oikeuksista henkiseen ja fyysiseen vapauteen sekä oikeuksista kompetenssiin, valtaan ja tietoon. Helpoimmin hahmotettavissa oleva oikeus näistä on oikeus fyysiseen vapauteen, joka käytännössä tarkoittaa fyysistä koskemattomuutta. Oikeudella sisäiseen vapauteen tarkoitetaan oikeutta henkiseen loukkaamattomuuteen ja oman identiteetin luomiseen, mutta myös negatiivista oikeutta olla osallistumatta. Oikeus kompetenssiin tarkoittaa ihmisen toimivan ensisijaisesti itse omassa asiassaan. Oikeus valtaan tarkoittaa ihmisen oikeudellisesti omistavan itsensä, joten hänellä on oikeus päättää esimerkiksi siitä, mitä tietoja hän itsestään antaa. Oikeudella tietoon taas tarkoitetaan oikeutta saada itseään koskevat tiedot, mutta myös saada tietoonsa, kenelle tietoja on annettu ja rajata niitä tahoja tietyin reunaehdoin, kenelle tietoa voidaan antaa. (Saarenpää 2010, 86-100.)

Itsemääräämisoikeuteen sisältyy myös ajatus asiakkaalle tarjottavasta mahdollisuudesta omiin valintoihin, vaikka valinnat olisivat työntekijän omien arvojen vastaisia. Sosiaalityöntekijän tulee olla tietoinen siitä, että omat uskomukset, arvot ja käyttäytymisodotukset eivät saa korostua liikaa työskennellessä asiakkaan kanssa (Wolfer & Hodge & Steele 2013, 3). Tässä mielessä itsemääräämisoikeuteen liittyy myös valta ja se kenellä nähdään olevan oikeus päättää ihmisen elämästä. Hyvä sosiaalityöntekijä käyttää valtaansa vain ihmistä tukeakseen ja tällöin valta voidaan nähdä asiakkaan mahdollisuuksia avaavana toiminnan ulottuvuutena (Laitinen & Pohjola 2010, 8). Sosiaalityöntekijä-asiakassuhteessa on aina vallan ulottuvuus, työntekijä voi käyttää päätöksentekovaltaansa asiakkaan tahdosta riippumatta, mutta työntekijän tulee pyrkiä käyttämään valtaansa niin vähän kuin se on mahdollista asiakkaan itsemääräämisoikeutta rikkomatta.

Itsemääräämisoikeus liittyy keskeisesti asiakaslähtöisyyteen. Tähän sisältyy ajatus asiakkaasta subjektina, jolla on mahdollisuus valita ja jolla on valtaa omassa elämässään (Pohjola 2010, 29). Itsemääräämisoikeutta kunnioitettaessa ei siis puututa niihin valintoihin, joita asiakas

tekee. Samalla on kuitenkin hyvä muistaa, että valinnoilla on reunaehtonsa, joita asettaa esimerkiksi lainsäädäntö ja yhteiskunnan palvelurakenteet. Itsemääräämisoikeuttakin pohdittaessa tulee ottaa huomioon elämäntilanteiden realiteetit ja palveluiden reunaehdot sekä se, että neuvottelut palvelusta perustuu vuorovaikutukselle ja yhteiselle asioista sopimiselle (Pohjola 2010, 30).

Osallisuus

Osallisuus ja itsemääräämisoikeus ovat käsitteinä lähellä toisiaan, mutta osallisuus korostaa enemmän ihmistä aktiivisena toimijana omassa elämässään ja laajemmin yhteiskunnassa. Osallisuus liittyy yksilölliseen, yhteisölliseen ja yhteiskunnalliseen tasoon. Talentia (2017, 16) määrittelee osallisuuden oikeudeksi tietoon omista asioista, oikeudeksi omiin asioihin vaikuttamiseen sekä oikeudeksi mielipiteen ilmaisemiseksi. Ammattieettisissä ohjeissa nähdään, että osallisuus on tunne voimaantumisen ja valtaistumisesta, jossa ihminen nähdään oman asiansa hoitajana, joten näin se toimii myös vastaiskuna syrjäytymiselle. Simola (2009, 2) määrittelee koulutuksen yhdeksi tärkeimmistä funktioista yhteiskunnan kiinteyden ylläpitämisen. Sosiaalistaminen yhteiskuntaan tapahtuu ensisijaisesti perheen kautta, mutta yhteiskunnallisista instituutioista koulu on näistä merkittävin. Koulukuraattorin tehtävänä on tukea oppilaiden ja opiskelijoiden osallisuutta, mutta myös perheiden ja koulutusinstituutioiden välistä vuoropuhelu. Koulu yhteiskunnallisena instituutiona on yksi paikka, jossa osallisuutta harjoitellaan, mutta se voi olla myös paikka, jossa syrjäytymistä edistetään. Koulukuraattorin työn perustehtäviä on puuttua sekä syrjäytymisen ehkäisyyn yksilötasolla, että pyrkiä muuttamaan toimintatapoja, jotka rajaavat oppilaiden, opiskelijoiden ja heidän perheiden osallisuutta.

Fargion (2014, 47) toteaa, että sosiaalityössä ollaan pitkään keskitytty siihen, että asiakasta kohdeltaisiin aktiivisena osallistujana, yhtenä syynä tähän voidaan pitää sitä, että sosiaalityössä useimmiten työskennellään juuri marginaalissa olevien tai vajaavaltaiten, kuten lapset, kanssa ja siinä keskeisenä ajatuksena on ollut antaa ääni sorreille. Osallisuuden käsite on vahvasti sidoksissa valtaistumiseen ja voimaantumisen, joiden juuret ovat ajatuksessa sorrosta vapautumisessa. Ife (2008, 175) määrittelee sosiaalityön yhdeksi keskeisimmäksi tehtäväksi tukea ihmisen osallisuutta kaikilla elämän osa-alueilla ja näin sosiaalityön tulee tukea yksilön osallisuutta omasta elämästään sekä vahvistaa yhteisöjen osallisuutta. Osallisuuden tukeminen

onkin sidoksissa rakenteelliseen sosiaalityöhön, jonka tehtävänä on tuoda esille rakenteisiin liittyvää sortoa, mutta myös pyrkiä muuttamaan niitä paremmin yhteisöjen ja yksilöiden oikeudet huomioonottavaksi. Ife (2008, 175) korostaa, että on tärkeää tiedostaa rakenteiden ja prosessien usein johtavan siihen, että yksilö syrjäytyy.

Lainsäädännöllisesti ja teoreettisesti on helppo määrittää, miten asiakkaan mielipide tulee huomioida, mutta todellisuudessa asiakkaan osallisuus on kiinni siitä vuorovaikutusprosessista, millaisessa sosiaalityötä toteutetaan. Olennaisena osana sosiaalityötä on motivoida asiakasta osallistumaan oman asian hoitoon. Osallisuutta ei ole vain yhtä muotoa. Osallisuutta voi toteuttaa hyvin monella tavalla. Franklin & Sloper (2006, 48) näkevät, että osallisuus voi tarkoittaa myös olemista osa jotakin, olemista esillä, olemista jossain tai tiedonsaantia asioista. Osallisuus voi supistua myös muodolliseksi mielipiteen kysymiseksi, jota ei kuitenkaan oteta päätöksen teossa huomioon (Fargion 2014, 48). Myös alaikäisillä tai vajaavaltaisilla on oikeus osallisuuteen. Kuokka & Pösö (2016, 46) liittävät osallisuuden asiakaslähtöisyyteen, jolla tarkoittavat toiminnallista ja kokemuksellista tilaa, joka lapsille ja vanhemmille jää sosiaalityön prosessista. Thomas & O’Kane (1999) huomasivat tutkimuksessaan lasten olevan pääsääntöisesti läsnä tapaamisissa, mutta osallisuuden ja sitoutumisen aste riippuivat pääsääntöisesti lapsen iästä, päätöksen teon kontekstista ja mukana olevien aikuisten asenteesta. Kuokka & Pösö (2016, 47; 49) saivat lasten osallisuuden kohdalta samansuuntaisia tuloksia, mutta vanhempien osallisuuden nähtiin toteutuvan paremmin. On kuitenkin hyvä muistaa, että puhuttaessa lasten osallisuudesta, saatetaan se joutua osittain sivuuttamaan, kun se on ristiriidassa lapsen suojelemisen tai lapsen edun kanssa (Vis & Fossum 2014, 278).

4 ANALYYSIMENTELMÄ JA AINEISTO

Tässä luvussa esittelen tutkimusaineistoni pääpiirteittäin ja kerron niistä menetelmällisistä valinnoista, joita olen tehnyt tutkielmani aineiston analyysiin. Lopuksi pohdin tutkimuksen toteuttamisen eettisiä puolia ja avaan tutkielmani analyysin kulun.

4.1 Aineiston esittely ja menetelmälliset valinnat

Oppilas- ja opiskelijahuollon kehittäminen ja suunnittelu on asetettu opetus- ja kulttuuriministeriön sekä sosiaali- ja terveysministeriön yhteiseksi tehtäväksi. Oppilas- ja opiskeluhuollosta tehtyjen selvitysten perusteella todettiin tarve säätää oppilas- ja opiskelijahuoltolaki. Lain tarkoitus on koota yhteen aiemmin hajallaan ollut lainsäädäntö ja varmistaa esi- ja perusasteen oppilaiden sekä toisen asteen opiskelijoiden yhtenäiset opiskeluhuollon palvelut. (HE 67/2013, 1) Opiskeluhuolto-termillä viitataan siihen hyvinvointia tukevaan työhön, jotta oppilaitoksissa toteutetaan. Oppilas -termiä käytetään esi- ja perusasteen opetukseen osallistuvista ja opiskelija -termiä toisen asteen koulutukseen osallistuvista. Tässä tutkielmassa käytän termiä opiskelija myös viitatessa oppilaaseen. Termiä oppilaitos käytän yleiskäsitteenä kuvaamaan esiopetusyksikköä, perusopetusta toteuttavaa koulua, ammatillisia oppilaitoksia sekä lukiokoulutusta. Koska laki on yhtenäinen kaikille sitä koskeville koulutusasteille, katson perustelluksi käyttää näistä instituutioista yhtenäisiä käsitteitä.

Varsinainen laki koostuu 28 pykälästä ja hallituksen esityksen pituus on 90 sivua. Lain valmisteluvaiheessa lausuntoja on saatu 50 eri taholta. Lausuntoja ovat antaneet eri ammattijärjestöt, vapaaehtoisjärjestöt ja kunnat. Lisäksi lain valmisteluvaiheessa opetus- ja kulttuuriministeriö sekä Pesäpuu ry järjestivät yhdessä seitsemän Selviytyjät - nuoren kuulemisen. Tämä ryhmä koostui seitsemästä kodin ulkopuolelle sijoitetusta nuoresta. Erityinen kuulemistilaisuus järjestettiin myös seitsemälle eri alan asiantuntijalle. Lisäksi esityksestä on käyty erillinen neuvottelu Opettajien ammattijärjestö OAJ:n, opetus- ja kulttuuriministeriön sekä sosiaali- ja terveysministeriön kesken. (HE 67/2013, 42-43.)

Hallituksen esitys (67/2013, 5) alkaa yleisperusteluilla, joissa opiskeluhoito liitetään laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin. Tämän jälkeen esityksessä siirrytään yksityiskohtaisimpiin perusteluihin, joissa kuvataan ennen oppilas- ja opiskelijahuoltolakia valinnut tilannetta ja eri lakien pykälä koskien opiskeluhoitoa. Pykälät käydään läpi yksityiskohtaisesti esi- ja perusopetuksen, lukiokoulutuksen sekä ammatillisen koulutuksen osalta. Hallituksen esityksestä (67/2013 vp, 5) käy ilmi, että ennen varsinaista lain valmistelu on tehty useita tutkimuksia oppilas- ja opiskelijahuollon tilasta, joista on käynyt ilmi, että oppilas- ja opiskelijahuollon tarjoama psykososiaalinen tuki on ollut riittämätöntä ja maantieteellisesti epätasaisesti jakautunutta. Lisäksi erityistä huolta on kannettu toisen asteen opiskelijahuoltopalveluista. Hallituksen esityksestä käy myös ilmi, että oikeuskansleri on vuosina 2011 ja 2012 ottanut kantaa oppilas- ja opiskelijahuollon tilaan ja todennut, että valtion ohjaus on ollut riittämätöntä yhdenvertaisuuden näkökulmasta ja kuntien halu resursoida opiskeluhoitoon on ollut vaihtelevaa, eikä kattava valvonta ole ollut mahdollista. Näistä lähtökohdista nähtiin tarpeelliseksi aloittaa uuden oppilas- ja opiskelijahuoltolain valmistelu. Esityksen viimeisessä pääluvussa kuvataan yksityiskohtaisesti, mitä kukin lakiin ehdotettu pykälä tarkoittaa lainsäätäjän näkökulmasta. Uusi laki astui voimaan 1.8.2014.

Tutkielmani on kvalitatiivinen tutkimus, jolle on tyypillistä, että tutkijan tutkimuskohde on pääsääntöisesti kielessä, joka on osa sosiaalista todellisuutta (Eskola & Suoranta 2005, 142). Aineistoni muodostuu tekstistä, joka on tiettyssä kulttuurisessa kontekstissa tuotettu. Kieli ei heijasta todellisuutta neutraalisti, vaan muodostaa päämäärähakuisesti jonkin version asioista (Potter & Wetherell 1987; 33-34). Tieteenfilosofisesti tutkielmani paikantuu sosiaalisen konstruktionismin perinteeseen, jossa oleellista on todellisuuden näkeminen vuorovaikutuksellisesti ja kielellisesti tuotettuna (esim. Berger & Luckman 1994). Kiinnostukseni kohdistuu lakiin yhteiskunnallisena käytäntönä, joka tutkimuksen kohteena on olemassa vain ihmisen kautta (Tuomi & Sarajärvi 2018, 29). Laki on kielellinen käytäntö, jonka tarkoitus on ohjata yksilöitä ja yhteisöjä ja se on aina ihmisten tiettyssä yhteiskunnallisessa kontekstissa tuottamaa.

Tulkinta kvalitatiivisessa tutkimuksessa on hermeneuttista, jolla tarkoitetaan esiymmärryksen ohjaavan tulkintaa ja tulkinnan muuttavan ymmärrystä. Tämä päättelyprosessi nimetään hermeneuttiseksi kehäksi (Laine 2010, 36; Eskola & Suoranta 2005, 149-150.) Hermeneuttisen filosofian mukaan esiymmärrys aiheesta on välttämätön tulkinnan käynnistymiselle, mutta esiymmärrys voi olla vain osittain tiedostettua (Moilanen & Räihä 2010, 52). Tässä

tutkielmassa olen avannut eksplisiittisessä muodossa ne sosiaalityön arvot, joiden avulla lähden analysoimaan ja tulkitsemaan aineistoani. Vaikka tutkielmani analyysin tekemistä ohjaa aiemman tiedon perustalta luotu kehys, joka nojaa tietyn auktoriteetin esittämään ajatteluun (Tuomi & Sarajärvi 2018, 99), ei kyse ole kuitenkaan teorialähtöisestä analyysistä. Teoriani tehtävänä on toimia apuna analyysin etenemisessä, mutta analyysi ei pohjaudu suoraan teoriaan. Teoria ja käsitteet toimivat tulkintakehyksenä, mutta tutkielmani etenee aineistopohjaisesti. (Eskola 2010, 184.) Analyysiani varten olen määritellyt aineistosta etsittäviä sosiaalityölle yleisesti määriteltäviä arvoja sekä avannut niitä sisällöllisesti. Nämä arvot toimivat analyysiani ohjaavana teoriana ja luokitteluyksikköinä eli yläluokkina (vrt. Tuomi & Sarajärvi 2018, 99). Tutkielmani analyysi tulee tapahtumaan teoriaohjautuvasti, jossa olen etukäteen määritellyt yläluokat, mutta jättänyt tilaa myös aineiston ohjata analyysiani.

Koska olen kiinnostunut kielen sisällöstä, tässä tapauksessa lain sisällöstä, tulen käyttämään analyysimenetelmänäni sisällönanalyysia. Tutkimukseni aineisto koostuu lakitekstistä ja hallituksen esityksestä, joka perustelee lakia ja auttaa sen soveltamisessa. Nämä tekstit toimivat kommunikaation välineinä, joiden sisältöön ja merkityksiin mielenkiintoni kohdistuu. Sisällöllisesti tarkastelen näitä tekstejä sosiaalityön arvojen näkökulmasta. Analyysissäni etsin tekstissä olevia merkityksiä, en niinkään sitä, kuinka nämä merkitykset tekstissä tuotetaan (Tuomi & Sarajärvi 2018, 88-89). Mikäli lähestyisin aineistoani jälkimmäisestä näkökulmasta, olisi tarkoituksenmukaisempaa valita analyysitavaksi diskurssianalyysi.

Sisällönanalyysi määritellään laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmänä, jota voidaan pitää väljänä teoreettisena kehyksenä tai yksittäisenä metodina. Tässä tutkielmassa käytän sisällönanalyysia metodina, jonka avulla luon selkeyttä aineistoon tehdäkseen siitä selkeitä ja luotettavia johtopäätöksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 79; 92). Sisällönanalyysia kohtaan esitetty kritiikki kohdistuu usein siihen, että sen avulla aineisto tulee vain kerätyksi, mutta varsinaiset johtopäätökset tulevat jäävät tekemättä (Grönfors 1982, 161). Tuomi & Sarajärvi (2018, 88) huomauttavat, että tutkija saattaa kuvailla analyysin teon hyvinkin tarkasti, mutta unohtavat, että pelkkä aineiston järjestäminen ei ole tutkimuksen tulos. Laadullisen tutkimuksen vaikeimmaksi vaiheeksi ylipäättään muodostuu tulkinta tai järjestetystä aineistosta tehdyt johtopäätökset, joka kulminoituu tutkijan omiin päänsisäisiin prosesseihin (Eskola & Suoranta 2005, 145). Tämän kompastuskiven pyrin välttämään teoriaohjautuvuudella sisällönanalyysissa, joka pitää teoreettisen viitekehykseni tiiviisti mukana koko analyysi- ja tulkintavaiheen, jotka ovat osittain päällekkäisiä (vrt. Eskola & Suoranta 2005, 145). Kiviniemi

(2010, 80; 83) toteaa tutkimusraportin olevan tutkijan henkilökohtainen konstruktio tutkitusta ilmiöstä. Hän jatkaa tutkijan vastuulla kuitenkin olevan myös sen, että lukija saa riittävät välineet arvioida sen, onko tutkijan tekemä tulkinta uskottava.

4.2 Tutkimuseettinen pohdinta

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (OHL 1287/2013) sekä hallituksen esitys (67/2013) ovat kaikkien saatavilla ja voidaan määritellä joukkotiedotustuotteeksi, jonka analysoimiseen ja tutkimuskäyttöön ei tarvitse anoa erityistä tutkimuslupaa. Yksityisyyden suojan kannalta eettistä pohdintaa ei ole tarvinnut käydä. Lähdeviittausten tarkkuudella ja muulla huolellisuudella pyrin varmistamaan sen, että kunnioitan jokaisen tutkijan työtä ja saavutuksia. (vrt. Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012.) Aineistolleni ei ole nimetty varsinaista henkilötekijää, joten tutkielmani tulokset eivät kohdistu yksittäiseen henkilöön (vrt. Hallamaa & Lötjönen & Launis & Sorvali 2006, 98; Hirsjärvi ym. 2004, 26). Laki ja hallituksen esitys siitä aineistoina ovat sellaisia, joiden tiedetään jo etukäteen olevan tulevia tutkimuskohteita.

Tutkielmani aihe koskee omaa ammattiani. Tämä asettaa haasteita tutkijapositionissa pysymiselle ja vaatii itsereflektiota. Tutkielmaa aloittaessa oli vaikea etäännyttää itseäni aiheesta, koska tein opintoja työn ohella. Oma käsitykseni tutkittavasta aiheesta ja subjektiiviset käsitykseni näkyivät erityisesti tutkielman ensimmäisissä versioissa. Tiedostan, että en ole omista arvoistani vapaa ja esiyymärrykseni aiheesta ohjaa tutkimustani. Jo tutkimuksen aihetta pohtiessani mietin kuinka paljon oma käsitykseni sosiaalityöstä tai sen arvoista sekä arvojen sisällöistä tulee ohjaamaan analyysiani. Ehkä suurempi ajatteluani ohjaavan haasteen asettaa kuitenkin käsitykseni koulukuraattorin työstä. Hirsjärvi, Remes & Sajavaara (2004, 152) toteavat, että erityisesti laadullisessa tutkimuksessa tutkija ja tiedon sisältö kietoutuvat yhteen ja voimme saada vain ehdollisia selityksiä, joiden tarkoitus on löytää ja paljastaa tosiasioita, ei niinkään todistaa tiettyä väittämää todeksi. Kun otamme asioihin tietyn näkökulman, saatamme tahtoen tai tahtomatta sulkea toisen näkökulman (Eskola & Suoranta 2006, 142). Tietyn näkökulman valitseminen on myös välttämätöntä rajatessa tutkittavaa ilmiötä, näin ajatellen tutkiminen on aina osittain subjektiivista.

Tutkimuskohteen valinta on eettinen valinta, jota ohjaa oman tieteenalan arvolähtökohdat, ihmiskäsitys ja tavoitteet (Tuomi & Sarajärvi 2018, 116). Myös Raatikainen (2004, 97; 103)

nostaa esiin kysymyksen siitä, onko olemassa arvovapaata tieteellistä tutkimusta. Hän jatkaa, että lopulta kysymys tieteen arvovapaudesta liittyy kysymykseen tieteen suhteesta moraalisiin ja poliittisiin arvoihin. Omien henkilökohtaisten arvojeni tai koulukuraattorin ammattiin liittyvien arvojen tiedostaminen ja reflektointi ovat olleet tärkeitä tekijöitä siinä, että olen pystynyt etäännyttämään itseäni tutkittavasta aiheesta. Omien ennakkoluulojen tunnistamisessa on ollut myös tärkeä tutustua aiheeseen liittyvään jo muodostettuihin teorioihin ja tehtyihin tutkimuksiin. Viitekehyksen rakentaminen voidaan nähdä myös eettisenä valintana, koska siinä tulee esille tutkijan valitsemat keskeiset käsitteet ja tutkimuksen tavoitteet (Syrjälä & Estola & Uitto & Kaunisto 2004, 186). Keskeisten käsitteiden täsmällisellä määrittelyllä sekä analyysin kulun yksityiskohtaisella raportoinnilla pyrin avaamaan omia käsityksiäni tutkittavasta aiheesta.

4.3 Analyysin kulku

Tutkimusaineistoni olen kerännyt tulostamalla sen Finlex -sivustolta. Tulostin erikseen varsinaisen lain ja siitä tehdyn hallituksen esityksen pdf-muodossa. Tutkimusaineiston analyysin olen aloittanut lukemalla aineiston kertaalleen läpi saadakseni siitä kokonaiskuvan. Jo tässä vaiheessa huomasin hallituksen esityksen sisältävän paljon saman asian toistamista. Tämä johtui siitä, että esityksessä oli tarkasti kuvailtu opiskeluhuollon tila ennen lain säätämistä ja lain yksityiskohtaisissa perusteluissa tätä tietoa käytettiin argumentointiperusteena. Sisällöllistä saman asian toistumista lisäsi myös se, että esi- ja perusaste, ammatillinen koulutus sekä lukiokoulutus käsiteltiin erikseen, jolloin saman ongelmakohta saattoi esiintyä jokaisessa luvussa erikseen. Tilanteen kuvailu tällä tavoin oli kuitenkin tärkeää ensinnäkin siksi, että kaikkien näiden oppilaitoksien opiskeluhoito kuului hieman toisistaan poikkeavan koululainsäädännön alle ja toiseksi osittain tästä johtuen opiskeluhuollon toteutuminen vaihteli eri oppilaitoksissa.

Ensimmäisen lukukerran jälkeen aloitin aineiston järjestelemisen siten, että luokittelin sisältöjä aineistoni viitekehyksessä määrittelemiini arvojen mukaisiin pääluokkiin hyvin karkeasti. Pääluokat olivat ihmisoikeudet, sosiaalinen oikeudenmukaisuus, ihmisen huomioiminen kokonaisena ja yksilönä, itsemääräämisoikeus ja osallisuus. Aineistoni olin tulostanut paperiseksi ja luokittelin aineistoni teoreettisessa viitekehyksessä kuvailtujen sosiaalityölle

määriteltyjen arvojen mukaan. Toteutin tämän vaiheen sillä tavalla, että arvo kerrallaan etsin aineistosta ilmauksia, jotka sisältyisivät määrittelemääni pääluokkaan. Tämän jälkeen kokosin samaan pääluokkaan kuuluvat ilmaukset pääluokkaa ilmaisevan otsikon alle. Tämä vaihe analyysissä oli työläs, mutta auttoi jäsentämään aineistoa ja samalla esittämään sille tarkentavia kysymyksiä. Tällä tavalla toimien aineistolle tuli myös useita lukukertoja, mikä auttoi sulkemaan epäolennaisen tiedon pois.

Tämä jälkeen lähdin yksi pääluokka kerrallaan etsimään yhtäläisyyksiä ja pienempiä alaluokkia pääluokkien sisältä. Käytin edelleen apunani teoreettisessa viitekehyksessäni määrittelemiäni pääluokkia ja niille määriteltyjä sisältöjä, mutta lähdin pohtimaan myös aineistolähtöisesti sitä, mitä ilmauksia aineistossani on sellaisia, jotka liittyivät analysointivuorossa olevaan arvoon. Tässä vaiheessa huomasin, että keskeinen kaikkia eri arvoja jakava yhteinen jakolinja muodostui yksilöllisen ja yhteisöllisen opiskeluhuollon kuvauksista. Tämän vuoksi näin tarpeelliseksi jokaisen arvon kohdalla esittää kysymyksen, miten sosiaalityön arvot tulevat esille lain määritelmissä yhteisöllisestä ja yksilöllisestä opiskeluhoitotyöstä.

Vaikeimmaksi pääluokaksi sisällön löytämisessä muodostui ihmisoikeudet. Tämän totesin johtuvan siitä, että ihmisoikeuksien toteutuminen on niin vahva osa kaikkia muita, analyysissäni käyttämiäni arvojen pääluokkia, että sen erottaminen niistä on hyvin vaikeaa. Tein aineiston hahmottamisen selkeyttämiseksi päätöksen lähteä ensin etsimään muita arvoja, jotta ihmisoikeusnäkökulma -analyysiyksikkönä selkeytyisi. Tämä osoittautui hyväksi ratkaisuksi. Vaikka ihmisoikeudet olivat vaikein hahmoteltava luokka, näin kuitenkin tärkeänä pitää tämän pääluokan mukana ja niinpä etsin aineistostani ilmauksia, joissa opiskeluhoitoa ja oppilas- ja opiskelijahuoltolain säätämistä perustellaan ihmis- ja perusoikeusnäkökulmalla.

Jako yksilölliseen ja yhteisölliseen opiskeluhoitoon yhdisti kaikkien luokkien alaluokkien muodostamista, mutta jokainen arvo sisälsi myös omia pienempiä alaluokkia. Sosiaalisessa oikeudenmukaisuudessa keskeisiksi alaluokiksi muodostuivat radikaali ja konservatiivinen näkemys epäoikeudenmukaisuuden syistä. Näiden lisäksi ilmaukset resurssien jaosta, yhteisvastuullisuudesta sekä palvelujen saatavuuden ja laadun oikeudenmukaisuuden varmistamisesta toimivat alaluokkina. Ihmisen kokonaisuuden ja yksilöllisyyden huomioimisessa alaluokiksi yksilön fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen ulottuvuuden huomioiminen sekä niiden liittyminen yksilölliseen, yhteisölliseen ja yhteiskunnalliseen tasoon.

Itsemäärämisoikeuden alaluokiksi muodostuivat oikeus tietoon omista asioista sekä vapaaehtoisuus opiskeluhuollon perustana. Näiden lisäksi muina alaluokkina toimivat tietosuoja ja itsemäärämisoikeuden rajoituksiin liittyvät kysymykset sekä oppilaitosten toimenpiteet, joilla varmistetaan jokaisen oikeus fyysiseen ja psyykkiseen koskemattomuuteen. Osallisuudessa alaluokkina toimivat oppilaan, huoltajien ja henkilökunnan osallisuus yksilöllisellä ja yhteisöllisellä tasolla.

5 TUTKIMUSTULOKSET

5.1 Ihmisoikeudet

Opiskeluhoolto nähdään yhtenä palveluna, jolla valtio pyrkii vastaamaan sille asetettuun velvollisuuteen vastata riittävästä tuesta lapsille ja heidän perheilleen ja viime kädessä julkisen vallan velvollisuudesta turvata ihmisoikeuksien toteutuminen. Opiskeluhoollon tarvetta perustellaan myös sillä, että se yhtenä julkisen vallan palvelumuotona edistää yhdenvertaisuutta ja auttaa muiden oikeuksien, kuten oikeuden koulutukseen, toteutumisessa.

”Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. ” (HE 67/2013, 75.)

”Turvaamalla opiskelijoille opiskeluhoollon palvelut edistetään opiskelijoiden perustuslain 6 §:ssä turvattua yhdenvertaisuutta... edistetään myös tukea tarvitsevien opiskelijoiden mahdollisuuksia saada perustuslain 16 §:n mukaisesti jokaisen oikeutta saada maksutonta perusopetusta ja myös muuta opetusta. Tarpeen mukaisilla opiskeluhoollon palveluilla voidaan myös merkittävästi edistää perustuslain 19 §:n 3 momentin mukaisesti väestön terveyttä ja turvata lapsen hyvinvointia ja kasvua. ”(HE 67/2013, 75-76.)

Ihmisoikeusnäkökulmaa korostetaan pohdittaessa lapsen oikeuksia suhteessa julkisen valtaan. Oppilas- ja opiskelijahuoltolain yhdeksi tehtäväksi nähdään vahvistaa opiskelijoiden tarpeiden ja omien näkemysten huomioimista sekä yksityisyyden suojan vaalimista. Riittäväillä opiskeluhoollon palveluilla odotetaan tuettavan opiskelijoiden perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamista. Asia nostetaan esille hallituksen esityksessä kappaleessa, jossa pohditaan lain vaikutuksia opiskelijoihin

”Suomen perustuslain (731/1999) 6 §:n 2 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Säännöksen taustalla on lapsen oikeuksien yleissopimus (sopimussarja 60/1991). Sen 12 artiklassa korostetaan lainsäätäjän ja kaikkien julkista

tehtävää hoitavien velvollisuutta selvittää lapsen omat näkemykset häntä koskevissa asioissa ja ottaa ne huomioon hänen ikänsä ja kehitystason mukaisesti. Sopimuksen 16 artikla puolestaan turvaa toisaalta lapsen ja hänen vanhempiensa perheen perhe-elämää, toisaalta lapsen oikeutta yksityisyyden suojaan - myös suhteessa huoltajiinsa. Lain yksilökohtaista opiskeluhoitoa koskevat säännökset pohjautuvat edellä esitettyihin periaatteisiin. Näiltä osin lakiesitys edistää lasten perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamista. ” (HE 67/2013, 41.)

”...henkilötietojen suojasta säädetään tarkemmin lailla... Säännöksen mukaan lähtökohtana on viranomaisen asiakirjan julkisuus. Salassapidon peruste tulee ilmetä laista.” (HE 67/2013, 16)

Ihmisoikeusnäkökulmaan liittyvä julkisen vallan velvollisuus järjestää riittävä tuki lapsille koulutuksen osallistumisen toteuttamiseksi näkyy järjestämisvastuun säätämisessä kunnalle. Lakia edeltävässä tilanteessa opiskeluhoillon järjestäminen erityisesti toisella asteella on jäänyt sen varaan, onko oppilaitoksella ollut halua tai resursseja järjestää näitä palveluita. Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki määrittää opiskeluhoillon järjestämisen kunnan eli julkisen vallan vastuulle myös yksityisissä ja toisen asteen oppilaitoksissa.

” Oppilaitoksen sijaintikunta vastaa opiskeluhoillon psykologi- ja kuraattoripalvelujen järjestämisestä alueellaan sijaitsevien esi- ja perusopetusta, lukiokoulutusta ja ammatillista peruskoulutusta antavien oppilaitosten opiskelijoille heidän kotipaikastaan riippumatta ” (OHL 1287/2013, 9 §).

Yksityiselämän suojaa tuetaan opiskeluhoitolaissa tekemällä selkeä ero yksilöllisen ja yhteisöllisen opiskeluhoillon välille. Yhteisöllisen opiskeluhoillon tulee olla läpinäkyvää ja näistä kokouksista kootut muistiot ovat julkisia. Opiskeluhoollolliset kokoukset, joissa käsitellään yksityiselämään liittyviä tietoja ovat salassa pidettäviä. Oppilas- ja opiskelijahuoltolain tärkein jakolinja liittyy juuri yksilöllisen ja yhteisöllisen opiskeluhoillon erottamiseen toisistaan, jotta opiskelijoiden yksityiselämän suoja saataisiin vaaditulle tasolle. Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki korostaa yhteisöllisen opiskeluhoillon ensisijaisuutta. Koulusosiaalityön näkökulmasta tämä tarkoittaa irtautumista perinteisestä sosiaalityön profiloitumisesta puuttua vain yksityisellä alueella tapahtuviin ihmisoikeusloukkauksiin (vrt. Ife 2008, 183). Lain yhtenä sosiaalityölle tärkeänä näkökohtana on ollut suunnata katse juuri

rakenteiden, ei yksilöiden, muuttamiseen kaikkien perusoikeudet huomioonottavaksi. Sosiaalityön kannalta tämä merkitsee rakenteellisen sosiaalityön keinojen käyttöönottoa oppilaitoksissa.

”Opiskeluhoitoa toteutetaan ensisijaisesti ennaltaehkäisevänä koko oppilaitosyhteisöä tukevana yhteisöllisenä opiskeluhoitona ” (OHL 1287/2013, 3§).

”Oppilaitoksen opiskeluhoillon suunnittelusta, kehittämisestä, toteuttamisesta ja arvioinnista vastaa monialainen oppilaitoskohtainen opiskeluhoitoryhmä...” (OHL 1287/2013, 14 §.)

Hallituksen esityksen perusteluosiossa nostetaan esille YK:n lapsenoikeuksien komissiolta saatu huomautus Suomelle. Perusteluissa nostetaan esille myös yksi erityisen haavoittuvassa asemassa oleva ryhmä, kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset, joiden erityisen suojelun tarpeeseen tulisi oppilaitoksissa kiinnittää enemmän huomiota. Opiskeluhoitolle ei aseta kuitenkaan laissa erityistä roolia näiden lasten kanssa työskentelyyn, eikä asiaan myöhemmässä esityksessä tai lopullisessa laissa enää palata.

”Myös YK:n lapsen oikeuksien komitea on kiinnittänyt huomiota lasten ja nuorten palveluihin ja on huomauttanut kuntien välisistä suurista eroista lapsille ja nuorille tarkoitettujen palveluiden resurssoinnissa... Komitea on ilmaissut huolensa siitä, että sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten oikeus yleisopetukseen ja mielenterveyshuollon palveluihin ei toteudu riittävästi.” (HE 67/2013, 22-23)

5.2 Sosiaalinen oikeudenmukaisuus

Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulma on vahvana esillä oppilas- ja opiskelijahuoltolain perusteluissa. Erityistä huomiota on kiinnitetty opiskeluhoillon riittämättömyyteen ja maantieteellisesti epätasaiseen jakautumiseen eli resurssien epäoikeudenmukaiseen jakautumiseen. Lisäksi huomiota kiinnitetään toisen asteen opiskelijoiden epätasa-arvoiseen asemaan suhteessa opiskeluhoitopalveluihin, jossa kaikissa oppilaitoksissa ei ole järjestetty opiskeluhoitoa. Oppilas- ja opiskelijahuoltolain perusteluissa

tuodaan esille tarve saada myös toisen asteen opiskelijoille subjektiivinen oikeus opiskeluhuollon palveluihin.

”... psykososiaalinen tuki... on edelleen riittämätöntä ja se on jakautunut maantieteellisesti epätasaisesti” (HE 67/2013, 5).

”Toisen asteen opiskelijoiden kohdalla sekä lainsäädäntö että toimintaan varatut resurssit ovat puutteellisia” (HE 67/2013, 31).

Vaikka esiopetuksen oppilailla on ollut jo ennen oppilas- ja opiskelijahuoltolain säätämistä subjektiivinen oikeus opiskeluhuoltoon, myös sen toteuttamisessa on havaittu puutteita.

”Esiopetuksessa oppilashuolto ei ole suunnitelmallista ja jäsentynyttä. Oppilashuoltoryhmiä on vähän etenkin silloin, kun esiopetus toteutetaan päiväkodeissa. (HE 67/2013, 31)

Opiskeluhuollon riittämättömyyden taustalla nähdään kuntien haluttomuus ja kykenemättömyys resurssoida opiskeluhuoltoon. Resurssien epätasainen jakautuminen aiheuttaa eriarvoistumista, johon yhteiskunnan tulee puuttua. Yhteiskunnan tehtäväksi nähdään puuttua epäkohtaan poliittisella ohjauksella säätämällä laki, joka mahdollistaa myös kattavamman ja tehokkaamman valvonnan.

”...oikeuskansleri totesi johtopäätöksenä, että valtion antama ohjeistus ei edistä yhdenvertaisuutta, kunnallinen resursointikyky ja - halukkuus vaihtelevat eikä kattava ja tehokas valvonta ole mahdollista ” (HE 67/2013, 5).

Hallituksen esityksen perusteluosiossa keskustelu opiskeluhuollosta liitetään myös laajempaan yhteiskunnallisen keskusteluun syrjäytymisestä sekä lasten ja nuorten heikentyneistä mahdollisuuksista käyttää koulujärjestelmän tarjoamia polkuja, jotka mahdollistaisivat perhetaustasta riippumattomat koulutuspolut. Hallituksen esityksessä uskotaan vahvasti koulutuksen voimaan paremman yhteiskunnallisen aseman saavuttamisessa. Yhtenä ratkaisuna eriarvoistumiskehitykseen esitetään opiskeluhuollon vahvistamista.

”Tällä hetkellä lasten ja nuorten epätasa-arvoisuus oppilas- ja opiskelijahuollollisen tuen saamisessa voi johtaa myös koulutukselliseen epätasa-arvoisuuteen, joka puolestaan lisää eriarvoisuutta yhteiskunnassa” (HE 67/2013, 39-40).

Lain esivalmisteluissa esitetään kritiikkiä siitä, että opiskeluhuoltotyö on ollut liian yksilökohtaista ja keskittynyt liiaksi jo olemassa olevien ongelmien korjaamiseen. Opiskeluhuolto on sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta keskittynyt hyvin konservatiivisesti auttamaan yksilöitä yli rakenteellisten ongelmien, ei niinkään puuttunut riittävästi epätasa-arvoa tuottaviin rakenteisiin (vrt. Hudson 2017).

”Suurin osa oppilashuoltoryhmien toiminnasta keskittyi yksittäisiin oppilaisiin. Noin 81 % kouluista ilmoitti, että käytettävissä olevasta työpanoksesta yksittäisen oppilaan asioiden käsittelyyn menee puolet työpanoksesta tai enemmän. Kouluyhteisön yleisiä hyvinvointiin tai opetuksen tukeen liittyviä kysymyksiä käsiteltiin huomattavasti harvemmin. ” (HE 67/2013, 5.)

Oppilas- ja opiskelijahuoltolain perustelut sisältävät radikaalin näkemyksen sosiaalisesti oikeudenmukaisuudesta, jossa korostuu näkemys siitä, että sosiaalisia struktuureja voidaan, ja tulee, muuttaa siten, että se mahdollistaa oikeudenmukaisempien käytäntöjen toteutumisen (vrt. Hudson 2017, 1970). Hallituksen esityksen yhtenä päämääränä on siirtyminen konservatiivisesta sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta radikaaliin näkökulmaan, jossa ajatellaan struktuureja muuttamalla ennaltaehkäistävän ongelmia.

”Esitys merkitsee opiskeluhuollon painopisteen siirtämistä korjaavista toimenpiteistä ennaltaehkäiseviin toimenpiteisiin” (HE 67/2013, 36).

Oppilaitosten nähdään olevan keskeisiä ympäristöjä, joiden tehtävänä on integroida opiskelijat yhteiskuntaan. Opiskeluhuoltoa tulee toteuttaa yhteisvastuullisesti ja sen ensisijaiseksi tehtäväksi laissa määritellään koko oppilaitosyhteisön hyvinvoinnin tukeminen. Tämä tarkoittaa sitä, että oppilaitosten käytännöt ja struktuurien kehittämistä ja muuttamista siten, että ne itsessään tukisivat opiskelijoiden hyvinvointia. Tämä nähdään tapahtuvan yhteisöllisen opiskeluhuollon avulla.

”Koulun toimintakulttuurin ja oppimisympäristöjen tulee olla turvallisia ja terveellisiä, huomioida oppilaiden yksilölliset tarpeet, tukea yksilön ja yhteisön kasvua, oppimista ja vuorovaikutusta” (HE 67/2013, 13).

”Opiskeluhoiltoa toteutetaan ensisijaisesti ennaltaehkäisevänä koko oppilaitosyhteisöä tukevana yhteisöllisenä opiskeluhoiltona” (OHL 67/2013, 3 §).

”Yhteisöllisellä opiskeluhoilolla tarkoitetaan toimintakulttuuria ja toimia, joilla koko opiskeluyhteisössä edistetään opiskelijoiden oppimista, hyvinvointia, terveyttä, sosiaalista vastuullisuutta, vuorovaikutusta ja osallisuutta sekä opiskeluuympäristön terveellisyyttä, turvallisuutta ja esteettömyyttä” (HE 67/2013, 47).

Oppilaitosten vastuulle säädetään laissa tehdä suunnitelma opiskeluhoillon kokonaisuuden toteuttamisesta. Tämän suunnitelman laadintaan laki velvoittaa ottamaan mukaan hoilijat ja opiskelijat. Hallituksen esityksessä kuitenkin painotetaan, että myös yhteisöllisen opiskeluhoillon järjestämisessä tulee muuten kuin suunnitelman tasolla huolehtia hoilajien ja opiskelijoiden osallistamisesta päätöksentekoon. Tämä voidaan tulkita siten, että lain yhtenä tarkoituksena on jakaa valtaa myös asiakkaalle ja hänen edustajalleen (vrt. Hudson 2017, 1970).

”Koulutuksen järjestäjä vastaa siitä, että opiskeluhoillon toteuttamista, arviointia ja kehittämistä varten laaditaan oppilaitoskohtainen opiskeluhoilto suunnitelma. Suunnitelma on laadittava yhteistyössä oppilaitoksen henkilöstön, opiskelijoiden ja heidän hoilajiensa kanssa” (OHL 1287/2013, 13 §).

”Lisäksi olisi huolehdittava oppilaiden tai opiskelijoiden ja tarpeen mukaan vanhempien ja muiden tarvittavien asiantuntijoiden kuten erityisopettajien ja oppilaanohjaajien edustuksesta” (HE 67/2013, 58).

Radikaalia sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkemystä edustaa hallituksen esityksessä myös alueellisen yhteistyön näkeminen toimintatapana, jolla voidaan vaikuttaa lasten ja nuorten hyvinvointiin. Koulukuraattorien kohdalla tämän voidaan tulkita tarkoittavan myös rakenteellisen sosiaalityön keinojen toteuttamista oppilaitosta laajemmassa kontekstissa. Varsinaiseen lakiin alueellisen yhteistyön velvoitetta ei sellaisenaan ole kirjoitettu, mutta opiskeluhoillon järjestäminen nähdään hallintokunnat ylittävänä yhteistyönä.

”Alueellisen yhteistyön tavoitteena on edistää lasten ja nuorten hyvinvointia, kehittää alueen palveluja sekä sosiaalisten ongelmien syntymistä” (HE 67/2013, 15).

”Opiskeluhoitoa toteutetaan opetustoimen sekä sosiaali- ja terveystoimen monialaisena suunnitelmallisena yhteistyönä opiskelijoiden ja heidän huoltajiensa sekä tarvittaessa muiden yhteistyötahojen kanssa” (OHL 1287/2013, 3§).

Yksilökohtaisella opiskeluhoollolla, jolla tarkoitetaan terveydenhuolto-, psykologi- ja kuraattoripalveluita sekä monialaista asiantuntijaryhmää, on tarkoitus puuttua mahdollisimman varhaisessa vaiheessa jo syntyneisiin haittoihin tai ongelmiin. Opiskelijoiden yhdenvertaisuuden kannalta on ollut merkittävää, että opiskelupaikan sijaintikunnan velvollisuudeksi on yksiselitteisesti määrätty järjestää opiskeluhoollon palvelut. Toinen merkittävä yhdenvertaisuutta tukeva tekijä on ollut säätää kuraattori- ja psykologipalvelujen saamiseksi aikarajat. Toisaalta aikarajojen asettaminen ajaa tilanteeseen, jossa yksilöllinen opiskeluhooltotyö tulee asettaa yhteisöllisen työn edelle niissä tapauksissa, joissa kiireellisyyden kriteerit täyttyvät.

”Opiskelijalle on järjestettävä mahdollisuus keskustella henkilökohtaisesti opiskeluhoollon psykologin tai kuraattorin kanssa viimeistään seitsemäntenä oppilaitoksen työpäivänä sen jälkeen kun opiskelija on tätä pyytänyt. Kiireellisessä tapauksessa mahdollisuus keskusteluun on järjestettävä samana tai seuraavana työpäivänä.” (OHL 1287/2013, 15§.)

”...oppilaille riittävän tuen ja ohjauksen koulunkäyntiin ja oppilaiden kehitykseen liittyvien sosiaalisten ja psyykkisten vaikeuksien ehkäisemiksi ja poistamiseksi” (HE 67/2013, 60).

Lakiin ei kuitenkaan ole kirjattu velvoittavaa opiskelija- tai yksikkömäärää, joka yhdellä opiskeluhoollon ammattihenkilöllä voi olla. Tämä tarkoittaa sitä, ettei nykyinen laki takaa yhdenvertaisuutta palvelujen saamisen kannalta. Esityksen taloudellisia vaikutuksia pohdittaessa on kuitenkin kustannuslaskelmissa esitetty suosituksia siitä, kuinka monta opiskelijaa tulisi kuraattoria tai psykologia kohden olla. Näin opiskeluhoollon resurssointi jää

edelleen riippuvaiseksi siitä, kuinka paljon kunnat haluavat opiskeluhooltoon taloudellisesti panostaa.

”Esityksen kustannuslaskelmissa käytetyn henkilöstön mitoitusperusteen mukaan opiskeluhoollon toteuttamiseksi tulisi olla käytössä yksi psykologi 1000:ta opiskelijaa kohti tai yksi koulukuraattori 780:tä opiskelijaa kohti” (HE 67/2013, 35).

Lain perusteluosioissa nostetaan esille myös palvelujen yhdenmukaisen laadun varmistaminen. Tämä kiteytyy osittain myös keskusteluun koulukuraattorien pätevyyksistä, joita ei ennen oppilas- ja opiskelijahuoltolakeja ollut määritelty. 1.8.2014 voimaan astunut laki määritteli koulukuraattorin kelpoisuudeksi käytännössä sosionomi (AMK) tai sosiaalityöntekijän koulutuksen. Myöhemmin tätä pykälää on muutettu ja pätevyysvaatimuksia on väljennetty. Palvelujen laadun varmistamisen suhteen tämä on ongelmallista, koska periaatteessa koulukuraattorina voi toimia, minkä tahansa alan korkeakoulututkinnon suorittanut henkilö. Vaikka laki määrää, että jokaisen oppilaitoksen käytettävissä tulisi olla sosiaalityöntekijän kelpoisuuden omaavan vastaavaan kuraattorin palveluita, ei se ole riittävän velvoittava pykälä takaamaan sosiaalityön asiantuntemusta oppilaitoksissa.

”Kuraattorina voi toimia vähintään sosiaalihoollon ammattihenkilöistä annetun lain (817/2015) 8 §:n 1 momentissa tarkoitetun korkeakoulututkinnon suorittanut henkilö, taikka henkilö, jolla on soveltuva korkeakoulututkinto, ja suoritettuna sosiaalialan aineopinnot tai vähintään kahden vuoden työkokemus kuraattorin tai sitä vastaavasta sosiaalialan tehtävästä. Jokaisen oppilaitoksen käytettävissä on oltava sellaisen opiskeluhoollon vastaavan kuraattorin palveluja, joka on sosiaalihoollon ammattihenkilöistä annetun lain 7 §:ssä tarkoitettu ammattihenkilö, sekä psykologin palveluja.” (OHL 1501/2015, 7 §.)

5.3 Ihminen kokonaisena ja yksilönä

Opiskeluhoito muodostuu oppimisen, fyysisen ja psyykkisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin tukemisesta. Ihmiskäsitys on kokonaisvaltainen ja korostaa kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin tukemista. Käsitys voidaan nähdä jo opiskeluhoitoon ammattihenkilöstön rakenteesta. Opiskeluhoitoon ammattihenkilöstö koostuu fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin asiantuntijoista, joiden tehtäväksi kouluyhteisössä määritellään tukea hyvinvoinnin eri ulottuvuuksia yhdessä opetushenkilöstön kanssa. Yksilön näkeminen psykofyysissosiaalisena olentona tulee ilmi jo hallituksen esityksen yleisperusteluissa.

”Opiskeluhoitolla tarkoitetaan opiskelijan hyvän oppimisen, hyvän psyykkisen ja fyysisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä ja ylläpitämistä” (OHL 1287/2013, 3 §).

”Oppilas ja opiskelijahuoltotyö on moniammatillista yhteistyötä, jossa opetus ja sivistystoimen sekä sosiaali- ja terveystoimen palvelut sovitetaan yhteen” (HE 67/2013, 12-13).

Käsitys yksilöstä osana ympäristöä on myös keskeinen ajatus laissa. Opiskelija nähdään paitsi yksilönä, jonka tarpeisiin tulee vasta, myös perheen, kouluyhteisön ja viiteryhmänsä jäsenenä, joka koulutuksen kautta sosiaalistetaan osaksi yhteiskuntaa. Pelkkä oppimisen tuki ei ole riittävä, vaan opiskelijoita tulee tukea kokonaisvaltaisesti yhteistyössä perheen kanssa, jonka elämään vaikuttavat yksilölliset tekijät tulee huomioida.

”Kartoitus ja arviointi tehdään yhteistyössä oppilaan, perheen ja opettajan sekä tarvittaessa muun tukiverkoston... kanssa” (HE 67/2013, 14).

”Opiskelijoissa on kulttuurisen ja sosioekonomisen taustansa, oppimisvalmiuksiensa ja opiskelumotivaationsa suhteen entistä suurempia eroja” (HE 67/2013, 40).

”Tavoitteena on nuoria kokonaisvaltaisesti tukemalla luoda heille edellytyksiä saada päättötodistus ja jatko-opintokelpoisuus” (HE 67/2013, 15).

Vaikka päättötodistus ja jatko-opintokelpoisuus esitetään tavoitteena, nähdään tämän päämäärään saavuttamiseksi tarvittavan muutakin kuin akateemisten taitojen tukemista. Hallituksen esityksessä nostetaan tärkeäksi tukea oppimisen lisäksi tunne- ja ihmissuhdetaitojen kehitystä. Kouluyhteisön ja opiskeluhoollon tehtävä ei ole tukea vain koulun oppiaineissa pärjäämistä, vaan tukea opiskelijoita kokonaisvaltaisesti kohti hyvää elämää.

”Ryhmämuotoista varhaista tukea tarjotaan aggression hallintaan, sosiaalisten taitojen harjoitteluun ja voimavarojen vahvistamiseen ” (HE 67/2013, 21).

”... tunne- ja ihmissuhdetaitojen vahvistaminen suomalaisissa kouluissa olisi myös tärkeää” (HE 67/2013, 23).

Yksilön huomioiminen kokonaisvaltaisesti tulee esille myös siinä, että laki suuntaa ottamaan huomioon riskitekijöiden lisäksi voimavarat. Erityisen tärkeäksi nähdään yhteistyö perheen kanssa opiskelijan asioissa. Asiakaskeskeisesti toimijoiden roolit nähdään aktiivisina ja päätöksenteon nähdään olevan yhteistä (vrt. Buchanan & Noee, 2017, 335).

”Tavoitteena on oppilaan ja perheen voimavarojen ja toisaalta heidän elämässään olevien riskitekijöiden sekä oppilaan tasapainoisen kasvun ja kehityksen esteiden tunnistaminen. Kartointu ja arviointi tehdään yhteistyössä oppilaan, perheen ja opettajan sekä tarvittaessa muun tukiverkoston, esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kanssa. Yhteisesti sovitaan tavoitteista, toimintatavoista ja vastuunjaosta.” (HE 67/2013, 22.)

”Monialaiset asiantuntijaryhmät ovat lasta ja nuorta ja tarvittaessa hänen perhettään tukevia yhteistyöelimiä. Ryhmät ovat keskustelevia ja neuvovia ja tavoitteena on niin pitkälle kuin mahdollista työskennellä yhteistyössä huoltajien kanssa. Asiantuntijaryhmässä asioista sovitaan” (HE 67/2013, 59).

Hallituksen esityksen yhtenä tavoitteena on yhteisöjen ja yksilöiden valtautuminen, jossa lähtökohtaisesti nähdään, että syrjäytymisen syyt voivat olla rakenteellisia ja katse suunnataan yksilön sijasta ympäristöön (vrt. Mullaly 2007. 298-299). Kun yksilö huomaa voivansa vaikuttaa ympäristöönsä, se auttaa häntä saavuttamaan elämästään hallinnan tunnetta.

Oppilaitosyhteisöjen rakenteita muuttamalla ottamalla opiskelijat mukaan, voidaan yksilöä tukea aktiiviseen kokonaisvaltaiseen vastuuseen omasta elämästään. Yhtenä keskeisenä tavoitteena on laille asetettu muuttaa yksilöihin kohdistuvaa ongelmakeskeistä työotettu kohti ennaltaehkäisevää rakenteita muuttavaa yhteisöllistä työtä.

”... yhteisöllistä ja ennaltaehkäisevää terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen toimintakulttuuria, jossa lähtökohtana on ympäristön ja yhteisön kyky suojata hyvinvointia ja ehkäistä ongelmien syntymistä” (HE 67/2013, 32).

”Opiskeluhoitoa toteutetaan ensisijaisesti ennaltaehkäisevänä koko oppilaitosyhteisöä tukevana yhteisöllisenä opiskeluhoitona ” (OHL 1287/2013, 3 §).

Vaikka oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa on voimakkaasti ajatus siitä, että yhteisöjä ja rakenteita muuttamalla voidaan vaikuttaa yksilöiden hyvinvointiin, huomioi laki myös yksilön. Yksilökohtaisen opiskeluhoitoon ensisijaisena tehtäväksi asetetaan poistaa hyvinvointiin liittyviä esteitä yhdessä läheisverkoston kanssa. Ongelmien poistamisen lähtökohdaksi ei kuitenkaan aseta sitä, että yksilön tulisi muuttua, vaan päämääräksi asetetaan yksilön ulkopuolella olevien esteiden poistaminen.

”Opiskeluhoitoon psykologin tai kuraattorin arvion perusteella opiskelijalla on oikeus saada riittävä tuki ja ohjaus hänen opiskeluunsa ja kehitykseensä liittyvien vaikeuksien ehkäisemiseksi ja poistamiseksi ”(OHL 1287/2013, 15 §).

”Sen tavoitteena on oppimisen esteiden, oppimisvaikeuksien, koulunkäyntiin ja opiskeluun liittyvien muiden ongelmien, kuten kiusaamisen ehkäiseminen, tunnistaminen, lieventäminen ja poistaminen mahdollisimman varhain... Sitä toteutetaan hyvässä yhteistyössä opiskelijoiden itsensä sekä heidän huoltajiensa, tosisasiolisten perheidensä ja tarvittaessa muiden läheistensä kanssa.” (HE 67/2013, 49)

Varsinaisessa laissa puhutaan esteiden ylittämisestä, joiden voidaan nähdä olevan ulkopuolella. Hallituksen esityksestä voidaan löytää kuitenkin myös ajatus yksilövastuullisuutta korostavasta näkökohta.

”Onnistunut opiskelu edellyttää, että motivaatio ja muut edellytyksen opintosuorituksiin ovat iästä riippumatta juuri opiskelijalla itsellään, vaikka hänen huoltajansa ja läheisensä voivatkin myönteisessä tapauksessa ohjata ja tukea häntä niissä” (HE 67/2013, 64).

5.4 Itsemääräämisoikeus

Itsemääräämisoikeus jakautuu aineistossani yhteisöllisen ja yksilöllisen itsemääräämisoikeuden toteuttamiseen. Yksilöön liittyvän itsemääräämisoikeuden näkökulmasta erityisen vaikeaksi nähdään ennen lakia vallinnut tilanne, jossa oppilaiden ja heidän perheidensä asioita on käsitelty oppilashuoltokokouksissa ilman, että oppilas perheineen olisi ollut paikalla. Lain säätämisen yksi keskeisin lähtökohta on ollut se, että oppilaiden ja heidän huoltajiensa oikeutta kompetenssiin, valtaan ja tietoon on haluttu vahvistaa (vrt. Saarenpää 2010, 86-100). Ennen lakia vallinneet toimintakulttuurit ovat rajoittaneet oppilaiden ja heidän huoltajiensa oikeutta tietoon ja oikeutta osallistua oman asiansa käsittelyyn.

”Oppilashuoltoa koskevat säännökset ovat puutteelliset ja niitä on tietosuoja-valtuutetun mukaan syytä tarkistaa, jotta oppilaat voivat käyttää oppilashuollon palveluita” (HE 67/2013, 5)

”Asioita on saatettu käsitellä ensimmäisen kerran oppilashuoltoryhmän kokouksessa... Lapset ja heidän vanhempansa ovat saattaneet saada tiedon asian käsittelystä vasta jälkikäteen” (HE 1287/2013, 62)

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa painotetaan toisaalta yksilön itsemääräämisoikeutta ja toisaalta viranomaisten helpompaa ja avoimempaa mahdollisuutta jakaa tietoa. Oppilaitoksien moniammatillisissa käytännöissä terveys-, sosiaali- ja opetusalan salassapitosäännökset ovat kohdanneet ja aina ei ole oltu varmoja, mitä tietoa voidaan jakaa. Tätä ongelmakohtaa oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa on lähdetty ratkaisemaan säätämällä monialainen yksilöllinen opiskeluhuoltoryhmä foorumiksi, jossa opiskelijan ja/tai hänen huoltajansa suostumuksella voidaan jakaa tietoa kaikkien osallistujien kesken. Monialaisessa ryhmässä käsitellyt asiat kirjataan opiskeluhuollon kertomukseen, tietojen luovutukseen tästä kertomuksesta tarvitaan

laillinen peruste. Tässä kohtaa on syytä muistaa, että kuraattorit, psykologit ja terveydenhoitajat kirjaavat tiedot myös omiin rekistereihinsä ja noudattavat myös oman erityisalan lainsäädännöllistä perustaa.

”Asian käsittely yksittäisen opiskelijan tueksi koottavassa monialaisessa asiantuntijaryhmässä perustuu opiskelijan tai, jollei hänellä ole edellytyksiä arvioida annettavan suostumuksen merkitystä, hänen huoltajansa suostumukseen. Opiskelijan yksilöidyllä kirjallisella suostumuksella hänen asiansa käsittelyyn voi osallistua tarvittavia opiskeluhuollon yhteistyötahoja taikka opiskelijan läheisiä.” (OHL 1287/2013, 19§.)

”...vastuuhenkilön on kirjattava ryhmän toimintatavoitteiden kannalta välttämättömät opiskelijaa koskevat tiedot opiskeluhuoltokertomukseen... jos sivulliselle annetaan opiskeluhuoltokertomukseen sisältyviä tietoja, asiakirjaan on lisäksi merkittävä, mitä tietoja, kenelle sivulliselle ja millä perusteella tietoja on luovutettu.” (OHL 1287/2013, 20 §.)

Yksilökohtainen opiskeluhuolto ja sen palvelujen vastaanottaminen perustuu lain mukaan vapaaehtoisuuteen. Vapaaehtoisuus on itsemääräämisoikeuden kannalta merkittävä tekijä, ketään ei voi pakottaa ottamaan opiskeluhuollon palveluita vastaan. Alaikäiset nähdään kuitenkin vajaavaltaisina siten, että tarvittaessa myös huoltaja voi pyytää opiskeluhuoltoasian vireille tuloa. Oppilas siis voi olla yksilökohtaisen opiskeluhuollon asiakas vastoin omaa tahtoaan, mikäli asian luonne sitä vaatii. Näin voidaan toimia esimerkiksi tilanteissa, joissa huoltajat ovat huolissaan lapsen mielenterveydestä, mutta lapsi itse kieltäytyy ottamasta opiskeluhuollon palveluja vastaan. Näissä tilanteissa koulun opiskeluhuolto voi kuitenkin tukea perhettä ja sitä kautta oppilasta saamaan riittävän tukiverkoston ympärille ja sovittaa palveluja yhteen. On kuitenkin syytä huomata, että perhe sinällään kokonaisuudessa ei ole varsinainen asiakas, asiakas on aina oppilaitosta käyvä opiskelija.

”Asian käsittely yksittäisen opiskelijan tueksi koottavassa monialaisessa asiantuntijaryhmässä perustuu opiskelijan tai, jollei hänellä ole edellytyksiä arvioida annettavan suostumuksen merkitystä, hänen huoltajansa suostumukseen.” (OHL 1287/2013, 19 §)

Lapsen itsemääräämisoikeuden kannalta laissa on merkittävää se, että siinä katsotaan, ettei huoltajalla ole oikeutta kieltää lasta käyttämästä opiskeluhuollon palveluja. Tietyin edellytyksin lapsi voi myös kieltää huoltajille tiedon antamisen asiansa käsittelyssä. Arvion tästä tekee sosiaali - tai terveydenhuollon ammattihenkilö eli käytännössä terveydenhoitaja, psykologi tai koulukuraattori. Opetushenkilöstöön kuuluva ei voi tätä arvioita tehdä.

*”Huoltajalla ei ole oikeutta kieltää alaikäistä käyttämästä opiskeluhuollon palveluita”
(OHL 1287/2013, 18 §).*

”Arvion siitä olisiko kiello-oikeuden noudattaminen selvästi vastoin vajaavaltaisen omaa etua, tekisi opiskeluhuollon henkilöstöön kuuluva sosiaali - tai terveydenhuollon ammattihenkilö” (HE 67/2013, 65)

Itsemääräämisoikeus siitä kenelle tietoja opiskeluhuollossa saa antaa ei ole absoluuttinen silloinkaan, kun huoltaja ja lapsi ovat yhdessä samaa mieltä siitä, että opiskeluhuollon palveluille ei ole tarvetta. Koulun henkilökunnalle on asetettu velvollisuus olla yhteydessä opiskeluhuollon psykologiin tai kuraattoriin, mikäli he arvioivat lapsen olevan tuen tarpeessa. Myös muu kuin opiskeluhuollon viranomainen voi ottaa yhteyttä opiskeluhuollon kuraattoriin tai psykologiin, jos arvioi opiskelijan olevan tuen tarpeessa. Lähtökohtana yhteydenotolle on tehdä se yhdessä opiskelijan kanssa, mutta tarvittaessa koulun henkilöstöllä on oikeus ja velvollisuus ottaa yhteyttä opiskeluhuollon henkilöstöön välittömästi. Silloinkin yhteydenotosta tulee antaa tieto lapselle ja hänen huoltajalleen.

”Jos oppilaitoksen tai opiskeluhuollon työntekijä arvioi, että opiskelijan opiskeluvaikeuksien tai sosiaalisten tai psyykkisten vaikeuksien ehkäisemiseksi taikka poistamiseksi tarvitaan opiskeluhuollon psykologi- tai kuraattoripalveluja, hänen on otettava viipymättä yhteyttä opiskeluhuollon psykologiin tai kuraattoriin yhdessä opiskelijan kanssa ja annettava tiedossaan olevat tuen tarpeen arvioimiseksi tarvittavat tiedot....Myös muu kuin 1 momentissa tarkoitettu, joka ammatillisessa tehtävässään on saanut tietää opiskelijan tuen tarpeesta, voi salassapitosäännösten estämättä ottaa yhteyttä opiskeluhuollon psykologiin tai kuraattoriin.” (OHL 1287/2013, 16§)

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki ohjaa henkilöstöä huomioimaan opiskelijoiden ja heidän perheidensä saamaan hyvää palvelua ja kohtelua. Laki ohjaa henkilöstöä luottamuksellisuuteen

ja asiakaslähtöisyyteen (vrt. Pohjola 2010, 48). Perusperiaatteena voidaan pitää avoimuutta ja yhteistyötä opiskelijan ja hänen perheensä kanssa.

”Opiskelijan omat toivomukset ja mielipiteet on otettava huomioon häntä koskevissa toimenpiteissä ja ratkaisuissa hänen ikänsä, kehitystasonsa ja muiden henkilökohtaisten edellytystensä mukaisesti.” (OHL 1287/2013, 16 §).

”(yksilökohtaista opiskeluhuoltoa)... ohjaisi aina luottamuksellisuus, opiskelijan ja hänen huoltajiensa ja muiden häntä tukevien läheistensä kunnioittaminen...” (HE 67/2013, 49).

”Erityistä huomiota tulisi kiinnittää oppilaiden ja opiskelijoiden omiin tarvearviointeihin.” (HE 67/2013, 57.)

Jos opiskelija itse pyytää päästä opiskeluhuollon palveluihin, hänellä on tähän palveluun subjektiivinen oikeus. Tällä säännöksellä vahvistetaan opiskelijan itsemääräämisoikeutta opiskeluhuollon palveluista. Subjektiivista oikeutta opiskeluhuollon palveluihin ei kuitenkaan automaattisesti synny, jos yhteydenoton tekee huoltajat tai muu taho. Tällöin aikaa voidaan tarjota, mutta jää opiskelijan harkinnan varaan, käyttääkö hän tarjottua palvelua.

”Opiskelijalle on järjestettävä mahdollisuus keskustella henkilökohtaisesti opiskeluhuollon psykologin tai kuraattorin kanssa viimeistään seitsemäntenä oppilaitoksen työpäivänä sen jälkeen kun opiskelija on tätä pyytänyt... Mahdollisuus henkilökohtaiseen keskusteluun on järjestettävä opiskelijalle 1 momentissa tarkoitetulla tavalla myös opiskelijan huoltajan tai muun henkilön yhteydenoton perusteella, jollei kyseessä ole yhteydenottajan neuvonta ja ohjaus tai jos keskustelun järjestäminen on muusta syystä ilmeisen tarpeetonta” (OHL 1287/2013, 15 §).

Itsemääräämisoikeuden tukeminen oppilaitoksissa nähdään myös yhteisöllisellä tasolla. Tällä pyritään vahvistamaan oikeutta fyysiseen ja psyykkiseen koskemattomuuteen. Opiskeluympäristön turvallisuuden ja terveellisyyden takaaminen asetetaan koko oppilaitoksen henkilökunnan tehtäväksi ja siitä käytetään nimitystä yhteisöllinen opiskeluhuolto. Yhteisöllisen opiskeluhuollon yleinen tehtävä on varmistaa oppilaitoksien olosuhteet sellaisiksi, että ne mahdollistavat oppimisen, hyvinvoinnin ja myönteisen sosiaalisen

vuorovaikutuksen. Koko oppilaitosta koskevaan suunnitelmaan on kirjattava suunnitelma siitä, miten oppilaitos varmistaa opiskelijoiden fyysisen ja henkisen koskemattomuuden, tämä tulee esille velvollisuudessa laatia suunnitelma opiskelijoiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä.

”...edistetään opiskelijoiden oppimista, hyvinvointia, terveyttä, sosiaalista vastuullisuutta, vuorovaikutusta ja osallisuutta sekä opiskeluympäristön terveellisyyttä, turvallisuutta ja esteettömyyttä.” (OHL 1287/2013, 2§)

”Keskeinen osa yhteisöllistä opiskeluhoitoa on työskentely kiusaamisen ehkäisemiseksi ja poistamiseksi” (HE 67/2018, 47).

”.Opiskeluhoitosuunnitelmaan on kirjattava... 4) suunnitelma opiskelijoiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä; 5) toimenpiteet opiskeluhoitosuunnitelman toteuttamiseksi ja seuraamiseksi (omavalvonta).” (OHL 1287/2013, 13 §.)

5.5 Osallisuus

Osallisuus käsitteenä on yhteiskunnallisessa keskustelussa aktiivisesti esillä. Osallisuus ja syrjäytyminen nähdään toistensa vastavoimana, vaikkakin syrjäytymisellä yhteiskunnallisessa keskustelussa tarkoitetaan yleensä suoraan tai epäsuorasti joko työelämästä tai koulutuksesta ulkopuolelle jäämistä. Erityisen uhkaavana ongelmana on nähty nuorten syrjäytyminen. Oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa (1287/2013) sekä hallituksen esityksessä (67/2013) siitä, keskustelu osallisuudesta on keskeisessä asemassa ja yhtenä lain tavoitteena on osallisuuden vahvistaminen syrjäytymisen vastavoimana.

”Tämän lain tarkoituksena on: 1) edistää opiskelijoiden oppimista, terveyttä ja hyvinvointia sekä osallisuutta ja ehkäistä ongelmien syntymistä;” (OHL 1287/2013, 2 §).

”... ja ehkäistä syrjäytymistä. Opiskelijoiden osallisuutta voidaan edistää esimerkiksi varaamalla opiskelijoille mahdollisuus ilmaista näkemyksensä kaikissa opiskelemaan

liittyvissä asioissa, niin opiskelijan omassa asiassa kuin esimerkiksi luokkayhteisö tai koko koulua koskevissa asioissa.” (HE 67/2013, 46.)

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa on vahvana ajatus siitä, että yhteiskunnan on luotava kansalaisille sellaiset edellytykset, että jokainen voi olla osallisena toiminnasta (vrt. esim. Ife 2008, 175). Kokonaisuudessaan lain yhtenä merkittävimpana tavoitteena on ollut siirtää opiskeluhuollon painopistettä yksilöön suuntautuvasta korjaavasta toiminnasta kohti ennaltaehkäisevää koko yhteisöä hyödyttävää työtä.

”Laki muuttaisi opiskeluhuollon toiminnan painopistettä korjaavasta ehkäisevään toimintaan ja yksilöihin kohdistustavasta toiminnasta ympäristön ja yhteisön luomien edellytysten vahvistamiseen” (HE 67/2013, 33).

”2) edistää oppilaitosyhteisön ja opiskeluympäristön hyvinvointia, terveellisyttä ja turvallisuutta, esteettömyyttä, yhteisöllistä toimintaa sekä kodin ja oppilaitoksen välistä yhteistyötä” (OHL 1287/2013, 2 §).

Osallisuus nähdään merkittävänä sekä yksittäisen oppilaan omassa asiassa että kouluyhteisön tasolla. Osallisuuden vahvistamisen tarvetta nähdään myös suhteessa huoltajiin, joiden osallistuminen koulun toimintaan ja sen suunnitteluun on aikaisemmin ollut vähäistä kaikilla koulutusasteilla. Myös koulujen ja oppilaitosten toiminnan arvioinnissa huoltajilta on kysytty vähän palautetta. Palautteen kysyminen voidaan nähdä yhtenä osallisuuden muotona ja se on vähintään, mitä asiakaskeskeisyyden eteen tulisi tehdä.

”Vain pienessä osassa kouluista vanhemmilla oli mahdollisuus vaikuttaa kouluyhteisön terveellisyyskehittämiseen tai kouluruokailun järjestämiseen. Noin 66 %:ssa kouluja huoltajat olivat osallistuneet koulun toiminnan arviointiin, oppilaat 55 prosentissa” (HE 67/2013, 25).

”Huoltajat olivat olleet osallisina lukioden asioissa opiskelijoita huomattavasti vähemmän... toiminnan arviointi 48 %” (67/2013, 27).

”Reilussa kolmanneksessa oppilaitoksista (ammatillinen koulutus) he (huoltajat) osallistuivat kodin ja koulun yhteistyön suunnitteluun ja neljänneksessä yhteisöllisyyttä edistävien toimintatapojen suunnitteluun.” (HE 67/2013, 30.)

Opiskelijoiden ja heidän huoltajiensa osallisuuden puutteet opiskeluhuollon toiminnan suunnittelussa ja arvioinnissa nähdään esityksessä epäkohtana, johon tulee puuttua. Osallisuuden vahvistaminen nähdään kiinteänä osana yhteisöllistä työtä. Yhteisöllisen työotteen nähdään lisäävän kaikkien osallisuutta ja osallisuuden taas ajatellaan ehkäisevän syrjäytymistä. Laissa on vahvana usko siihen, että vaikuttamalla yhteisön hyvinvointiin, voidaan vaikuttaa yksilön hyvinvointiin ja ehkäistä myöhemmin ilmeneviä ongelmia. Osallisuuden toimintalogiikkana toimii ajatus osallisuudesta voimaantumisenä ja valtautumisenä, jossa ihminen oman asiansa hoitajana aktivoituu (vrt. Talentia 2017, 16). Aktiivinen kansalaisuus estää syrjäytymisen.

”Yhteisöön kuuluminen ja vuorovaikutus ihmisten välillä ovat hyvinvoinnin, terveyden ja elämänhallinnan perusedellytyksiä... Vanhempien ja huoltajien osallisuuden vahvistaminen tukisi pitkäjänteisesti lapsen kehitystä ja kasvua sekä luottamusta aikuisiin.” (HE 67/2013, 41.)

”Opiskelijoiden osallisuutta tukevat toimintatavat ovat keskeinen keino tukea oppilaitoksen yhteisöllisyyttä ja yksilöllistä hyvinvointia” (HE67/2013,41).

”Osallisuutta ja myönteistä vuorovaikutusta ja tunneilmastoa tukevat ja samalla ongelmia ennaltaehkäisevät keinot ovat ensisijaisina” (HE 7/2013, 48-89).

Osallisuudesta ei laissa kuitenkaan puhuta vain opiskelijoiden ja huoltajien osallistuneena, vaan opiskeluhuollon, myös yhteisöllisen, nähdään kuuluvan kaikille oppilaitoksissa työskenteleville. Laki velvoittaa koko henkilöstöä osallisuuteen yhteisöllisestä opiskeluhuollosta. Pääasiallinen vastuu oppilaitosten hyvinvointityöstä säilyy henkilöstöllä ja heidän tehtäväkseen asetetaan myös houkutella opiskelija ja heidän huoltajansa yhteistyöhön. Oikeutta kieltäytyä osallistumasta yhteisölliseen työhön ei henkilöstöllä ole. Toisaalta osallistumattomuudesta ei myöskään aseta varsinaisia sanktioita.

”Kaikkien oppilaitoksessa opiskelijoiden kanssa työskentelevien sekä opiskeluhuoltopalveluista vastaavien viranomaisten ja työntekijöiden on tehtävissään edistettävä opiskelijoiden ja oppilaitosyhteisön hyvinvointia sekä kotien ja oppilaitoksen välistä yhteistyötä. Oppilaitoksen henkilökunnalla on ensisijainen vastuu oppilaitosyhteisön hyvinvoinnista.” (OHL 67/2013, 4 §)

Oppilaitosten velvollisuudeksi nähdään yhteistyö myös ulkopuolisten tahojen kanssa. Tämä tarkoittaa työskentely kunnan muiden lapsi-, nuoriso- ja perhetyön toimijoiden kanssa sekä esimerkiksi kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Oppilaitosten yhteisöllinen työ on työtä, jossa kohtaavat monet eri palvelut. Tarkoituksena on madaltaa osallistumisen kynnystä ja tarjota palveluja asiakkaan arkiympäristössä.

”Opiskeluhuoltoa toteutetaan opetustoimen sekä sosiaali- ja terveystoimen monialaisena suunnitelmallisena yhteistyönä opiskelijoiden ja heidän huoltajiensa sekä tarvittaessa muiden yhteistyötahojen kanssa” (OHL 1287/2013, 3 §).

”Yhteisölliseen opiskeluhuoltoon kuuluu yhteistoiminnan vahvistaminen kodin ja koulun kesken sekä oppilaitoksen ulkopuolisten tahojen kanssa (esimerkiksi nuorisotyö)” (HE 67/2013, 49).

Myös yksilökohtaisen opiskeluhuollon osalta osallisuutta laissa vahvistetaan. Jokaisella esi- ja perusasteen oppilaalla sekä toisen asteen opiskelijalla on oikeus opiskeluhuollon palveluihin, koulukuraattorin ja koulupsykologin palveluihin pääsemiseksi on asetettu määräajat. Terveystoimijalle opiskelijalla tulee olla oikeus päästä myös ilman ajanvarausta. Tämä voidaan nimetä myös oikeudeksi osallisuudesta yhteiskunnan palveluista.

”Opiskelijalle on järjestettävä mahdollisuus keskustella henkilökohtaisesti opiskeluhuollon psykologin tai kuraattorin kanssa viimeistään seitsemäntenä oppilaitoksen työpäivänä sen jälkeen kun opiskelija on tätä pyytänyt. Kiireellisessä tapauksessa mahdollisuus keskusteluun on järjestettävä samana tai seuraavana työpäivänä.” (OHL 1287/2013, 15§.)

”Terveystenhoitajan työaika koulu- ja opiskeluterveydenhuollossa on järjestettävä siten, että opiskelija voi tarvittaessa päästä terveydenhoitajan vastaanotolle myös ilman ajanvarausta” (OHL 1287/2013, 17 §).

Merkittävä muutos osallisuuden kannalta on ollut luoda tarkemmat säännökset siitä, kuinka yksittäisen oppilaan asiaa tulisi opiskeluhuollossa käsitellä. Aikaisemmin yksilökohtaista ja yhteisöllistä opiskeluhuoltoa ei ollut eroteltu, joten sekä yksilöön liittyvät asiat, että yhteisölliset asiat käsiteltiin opiskeluhuoltoryhmissä miettimättä, kenen ammattihenkilön tehtäviin asian hoitaminen kuuluisi. Hallituksen esityksessä (HE 67/2013) kerrotaan yksilökohtaisen opiskeluhuollon järjestämisen ongelmakohtia.

”Opiskelijan ja hänen vanhempansa osallistuminen asioiden käsittelyyn laajapohjaisessa oppilashuoltoryhmässä on saatettu kokea nöyryyttäväksi. Siksi käytännöksi on useissa oppilaitoksissa muodostunut, että asioita käsitellään siten, etteivät opiskelija tai hänen huoltajansa ole läsnä.” (HE 67/2013, 59)

”Asioita on saatettu käsitellä ensimmäisen kerran oppilashuoltoryhmän kokouksessa, josta asian käsittely on ohjattu pienemmän ryhmän tehtäväksi. Lapset ja heidän vanhempansa ovat saattaneet saada tiedon lapsen asian käsittelystä vasta jälkikäteen.” (HE 67/2013, 62.)

Aikaisemmat menettelytavat yksittäisin opiskelijoiden asioissa voidaan nähdä hyvin ongelmallisina monesta näkökulmasta. Osallisuuden kannalta aikaisemmat menettelytavat ovat tarkoittaneet täydellistä syrjään jättämistä. Oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa yksittäisten opiskelijoiden asioiden käsittely monialaisesti on hyvin yksityiskohtaisesti säännelty. Käytännössä sääntely tarkoittaa sitä, ettei yksittäisen oppilaan asiaa monialaisesti voida käsitellä ilman opiskelijan tai vähintään hänen huoltajansa läsnäoloa.

”Yksittäisen opiskelijan tai tietyn opiskelijaryhmän tuen tarpeen selvittämiseen ja opiskeluhuollon palvelujen järjestämiseen liittyvät asiat käsitellään tapauskohtaisesti koottavassa monialaisessa asiantuntijaryhmässä. Asiantuntijaryhmään voidaan nimetä asiantuntijoita jäseneksi vain opiskelijan, tai, ellei hänellä ole edellytyksiä arvioida annettavan suostumuksen merkitystä, hänen huoltajansa suostumuksella.” (OHL 1287/2013, 14.)

6 JOHTOPÄÄTÖKSET JA YHTEENVETO

Tutkielmani tutkimustehtävä on ollut selvittää, miten sosiaalityön arvot näkyvät oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa. Koulukuraattorin profession näkökulmasta tämä tarkoittaa, miten laki tukee koulukuraattorin työn toteuttamista oppilaitoksissa. Oppilas- ja opiskelijahuoltolain tavoitteena on ollut koota aiemmin opiskeluhoitoa säädelleet pykälät yhteen lakiin. Kyse ei ole ollut kuitenkaan jo valmiin olevien pykälien siirtämisestä uuteen lakiin, vaan täysin uuden lain säätämisen prosessista, tämä prosessi on toteutettu professioiden välisessä neuvottelussa, jossa jokainen alansa edustaja on pyrkinyt vaikuttamaan lain lopulliseen muotoon. Lopullinen laki on kompromissi eri tahojen intresseistä. Oppilas- ja opiskelijahuoltolain (1287/2013) valmistelu on asetettu kulttuuri- ja opetus sekä sosiaali- ja terveysministeriön yhteiseksi tehtäväksi. Oppilas- ja opiskelijahuoltolain säätämisessä neuvottelu siis on pääasiallisesti käyty sosiaali-, terveys-, ja opetusalan edustajien kesken. Samalla on käyty myös neuvottelu siitä, miten professioiden edustamat arvot saadaan tuotettua normien muotoon eli lakipykäliin, niin että se velvoittaa kaikkia toimijoita. Sosiaalityötä ja sen arvoja kouluissa edustaa koulukuraattori. Oppilas- ja opiskelijahuoltolain tärkein jakolinja on opiskeluhoitoon jakaminen yhteisölliseen ja yksilölliseen opiskeluhoitoon. Tämän vuoksi tarkastelen jokaista sosiaalityön arvoa sekä yksilöllisen että yhteisöllisen opiskeluhoitoon näkökulmasta.

Tutkimusaineistoni analyysin perusteella on ilmeistä, että laki asettaa yhteisöllisen opiskeluhoitoon ensisijaiseksi, mikä tarkoittaa sitä, että laki suuntaa kiinnittämään huomion institutionaalisiin rakenteisiin. Sosiaalityön perinteinen toimintatapa puuttua yksityisen alueen ihmisoikeusloukkauksiin (Ife 2008, 182), on tästä näkökulmasta toissijaista, vaikkakin yksityisen alueen ihmisoikeusloukkauksiin puuttuminen on laissa myös säädeltyä. Näkökulman muuttaminen yksilön ongelmista rakenteellisiin ongelmiin, on selkeästi näkökulma, jonka voidaan nähdä tukevan sosiaalityön arvojen toteuttamista opiskeluhoitoon. Laki ottaa selkeästi kantaa siihen, että ongelman keskiössä ei ole aina yksilö, vaan koulun rakenteet voivat aiheuttaa ongelmia, jotka eivät ratkea muuttamalla yksilöä. Laajemmin voidaan nähdä, että rakenteet itsessään aiheuttavat ongelman ja parantamalla näitä rakenteita, voidaan myös auttaa laajemmin yksilöiden ja yhteisöjen ihmis- ja perusoikeuksien toteutumista oppilaitoksissa.

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki velvoittaa kunnan järjestämään koulukuraattoripalvelut esi-, perus- ja toisen asteen oppilaitoksissa, tämän lisäksi jokaisen oppilaitoksen käytettävissä tulee

sosiaalityön tekijän kelpoisuuden omaavan vastaavan kuraattorin palveluita. Laki velvoittaa, että sosiaalihuollon asiantuntemuksen tuomisen osaksi oppilaitosten toimintaa ja sen suunnittelua (SHL 1301/2014, 7 §). Velvoittavan lain säätäminen on yksi poliittisen ohjailun muotoja, jonka avulla on mahdollista vahvistaa ihmis- ja perusoikeuksien toteutumista (vrt. Ife 2008, 183). Oppilas- ja opiskelijahuoltolain perusteluissa todetaan lain lisäävän yhdenvertaisuutta ja täyttävän osan julkisen vallan velvollisuudesta turvata kansalaisten perusoikeuksia (esim. HE 67/2013, 75-76). Lain säätäminen nähdään myös yhtenä keinona parantaa niitä epäkohtia, joista Suomi on saanut huomautuksen YK:n lapsenoikeuksien komissiolta eli juuri resurssien epätasaisesta jakaantumisesta lasten ja nuorten palveluissa. Laissa säädetään selkeästi oppilaitoksen sijaintikunnan velvollisuudeksi järjestää opiskeluhuoltopalvelut alueellaan myös yksityisissä oppilaitoksissa (OHL 1287/2013, 9 §). Palvelun rahoittajana toimii näin aina kunta. Kyse on pitkälti resurssien oikeudenmukaisesta jaosta, johon palaan tarkemmin käsitellessäni sosiaalista oikeudenmukaisuutta.

Oppilas- ja opiskelijahuoltolain määrittelemän yksilöllisen opiskeluhuollon yhtenä tehtävänä voidaan nähdä vahvistaa puuttumista myös persoonallisiin yksityisellä alueella tapahtuviin ihmisoikeusloukkauksiin. Yksilöllisen opiskeluhuollon tavoitteena on taata riittävä tuki hyvinvoinnin tukemiseksi yksityisyyden suojan siitä kärsimättä. Lisäksi lain yhtenä tavoitteena on vahvistaa opiskelijoiden mielipiteiden ja tarpeiden huomioimista sekä parantaa opiskelijan yksityisyyden suojaa myös suhteessa huoltajiin (esim. HE 67/2013, 47). Opiskelijalle on säädetty oikeus opiskeluhuollon palveluihin huoltajan tahdosta riippumatta (OHL 1287/2014, 18§). Pykälä helpottaa opiskeluhuollon palvelujen saatavuutta myös alaikäisellä opiskelijalle ja helpottaa opiskeluhuollon henkilöstön asemaa tilanteissa, joissa alaikäisen etu vaatii puuttumista, mutta huoltaja vastustaa tätä. Tämän kaltainen tilanne voi tulla esimerkiksi silloin, jos opiskelija kertoo koulukuraattorille asioita, jotka vaativat lastensuojelun väliintuloa. Lastensuojeluilmoitus voi aiheuttaa huoltajissa reaktion, jolloin he pyrkivät kieltämään opiskelijalta koulukuraattorilla käymisen. Näissä tilanteissa opiskelijan tahto tulee asettaa etusijalle. Näin voidaan nähdä, että säännös turvaa opiskelijan oikeuksia myös yksityisellä alueella tapahtuvien ihmisoikeusloukkauksiin puuttumisessa (vrt. Lundy 2011, 42).

Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulma on keskeisenä oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa. Lain säätämisen tärkeänä lähtökohtana on ollut sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vahvistaminen opiskeluhuollossa. Erityistä huomiota on kiinnitetty resurssien epätasaiseen jakautumiseen opiskeluhuollon palvelujen järjestämisessä. Nyt laki velvoittaa yksiselitteisesti

opiskeluhuollon järjestämisen kunnan tehtäväksi. Yhdenvertaisuuden näkökulmasta tulee kuitenkin muistaa, että opiskeluhooltohenkilöstön oppilasmäärää ei ole säännelty, joten viime sijassa kunnallinen resurssointikyky ja -halu määrittävät edelleen sen, miten tasalaatuisesti opiskeluhuollon palvelut kunnassa pystytään järjestämään. Resurssien tasapuolisen jakautumisen näkökulmasta lain voidaan katsoa onnistuneen vain osittain. Toinen merkittävä asiaa, joka liittyy palvelujen tasalaatuisuuteen on kysymys koulukuraattorien kelpoisuudesta. Vaikka jokaisen oppilaitoksen käytettävissä on oltava sosiaalityöntekijän kelpoisuuden omaavan vastaavan kuraattorin palveluita, ei laki määrittele tätä tarkemmin. Koulukuraattorin kelpoisuusehdot taas ovat niin väljät, että kelpoisuuden saavuttaa hyvin erityyppisillä koulutustaustoilla. Tehtäviä ei ole myöskään eroteltu, mikä entisestään vaikeuttaa lain pykälän tulkintaa. Tasapuolista sosiaalityön asiantuntijuuden jakautumista laki ei edistä. Sosiaalityön painottama ymmärrys rakenteellisesta epäoikeudenmukaisuudesta voi jäädä heikommaksi niissä oppilaitoksissa, joissa sosiaalityöntekijän näkökulmaa ei reaalisesti ole käytettävissä.

Laki painottaa ennaltaehkäisevän yhteisöllisen opiskeluhuollon ensisijaisuutta. Yhteisöllisellä opiskeluhoollolla on kytköksensä rakenteelliseen sosiaalityöhön. Yhteisöllisen opiskeluhuollon perusta rakentuu ajatukseen yhteisvastuusta ja rakenteita muuttavasta osallisuudesta. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta voidaan todeta, että oppilas- ja opiskelijahuoltolain käsittävän radikaalin näkemyksen siitä, että muuttamalla rakenteita, voidaan muuttaa yksilöiden tilanteita (vrt. Hudson 2017, 1970). Laki velvoittaa rakenteita muuttavaan toimintaan osallistamalla koko koulun henkilöstön yhteisvastuullisesti opiskeluhuollon toteuttamiseen, mutta myös ottamaan prosessiin mukaan opiskelijat ja heidän huoltajansa. Parhaimmillaan tämä tarkoittaa vallan jakamista myös niille, joilla sitä oppilaitoksen perinteisissä rakenteissa ei ole ollut.

Lain yhtenä tarkoituksena näyttää olevan edistää opiskelijoiden ja heidän huoltajiensa valtaa suhteessa oppilaitokseen (vrt. Payne 2014, 22), joka on perinteisesti toiminut hyvin virkamiesvetoisesti. Tästä näkökulmasta lain voidaan nähdä tukevan sosiaalista muutosta, tavoitteena on purkaa perinteisiä valtahierarkioita ottamalla instituutioiden suunnitteluun mukaan myös muita kuin viranomaisia. Yhteisvastuullisuus rakenteiden muuttamisesta ja yhteisön kehittämisestä laajemmin nähdään myös hallintokunnat ylittävänä kunnallisen tason tehtävänä, jossa kunnan opiskeluhooltosuunnitelman laatimiseen tulee osallistua opetustoimen lisäksi myös sosiaali- ja terveystoimen toimijat. Koska laissa painotetaan yhteisöllisen ennaltaehkäisevän työn ensisijaisuutta, tämä tarkoittaa sosiaalityön näkökulmasta sitä, että

rakenteellisen sosiaalityön toteuttaminen tulisi olla oppilaitoksissa nyt huomattavasti helpompaa kuin aikaisemmin. Samalla tulee kuitenkin muistaa Banksin (2010, 11) esittämä tärkeä huomio siitä, että laki kertoo meille vain sen, mitä on mahdollista tehdä. Sama koskee myös oppilas- ja opiskelijahuoltolakia, jota viime kädessä toteutetaan oppilaitoksissa ja siellä olevien ihmisten tulkintakehyksistä käsin. Se, mitä laki sanoo, ei toteudu, jos opiskeluhuollon struktuurit ja oppilaitosten kulttuurit eivät muutu.

Hallituksen esityksessä (esim. HE 67/2013, 39-40) nostetaan esille yhteiskunnassa laajemmin käyty keskustelu syrjäytymisestä, mikä samalla nostaa esiin sosiaalityön arvot osana koulukuraattorin työtä. Opiskeluhuollon yhdeksi tehtäväksi nostetaan koulutuksellisen tasa-arvon lisääminen ja sitä kautta yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden toteutuminen. Sen yhdeksi tehtäväksi määritellään näin helpottaa osallistumista oppimisen ja yhteistyön prosesseihin (vrt. Payne 2014, 22). Laajat koulutukseen kohdennetut resurssien leikkaukset ovat kuitenkin aiheuttaneet korostetusti ammatillisessa koulutuksessa tilanteen, jossa opiskelijoiden opetustunteja on vähennetty, joka on johtanut siihen, että samalla opiskelijoiden omatoimista opiskelua on lisätty. Ne nuoret, joilla on haasteita elämänhallinnassa yleisemminkin, asettuvat näin tilanteeseen, jossa myös koulutus vaatii heiltä itsenäisyyttä ja opetustuntien puutteellisuus hajottaa arjen struktuureja, siksi erityisesti ammatillisen koulutuksen suhteen on oleellista muistuttaa, ettei opiskeluhuolto pysty paikkaamaan puutteita opetuksessa, eikä sen sitä tarvitsekaan.

Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumista persoonallisella tasolla pyritään edistämään yksilöllisen opiskeluhuollon sääntelyllä. Vaikka laissa painotus on selkeästi yhteisöllisen työn kehittämisessä, palveluiden saatavuudessa oleva epäoikeudenmukaisuudet on haluttu poistaa, säätämällä psykologi- ja kuraattoripalveluiden saamiseksi aikarajat. Yksilön oikeuksien toteutumisen näkökulmasta tämä on merkittävä parannus, mutta yhdistettynä siihen, ettei opiskeluhuollon henkilöstölle ole asetettu laissa oppilasmääriin liittyviä rajoitteita, tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että yksilöllinen työ helposti priorisoidaan yhteisöllisen työn edelle. Ongelma korostuu erityisesti silloin, kun kunnalla ei ole mahdollisuutta tai halua resurssoida määrällisesti riittäviin opiskeluhuollon palveluihin.

Opiskeluhuollon tavoitteena on tukena yksilöä kokonaisuutena. Tämä voidaan nähdä jo opiskeluhuollon asiantuntijoiden ammattirakenteessa. Yksilön ja kouluyhteisön hyvinvoinnin nähdään syntyvän oppimisen sekä sosiaalisen, psyykkisen ja fyysisen hyvinvoinnin

edistämisestä. Ihmiskäsitys laissa on holistinen. Myös ympäröivän yhteisön ja erityisesti perheen merkitys laissa tunnistetaan. Yhteisöllisen opiskeluhuollon järjestämisessä ajatuksena on tukea yhteisöllistä osallistumista ja tukea ryhmänä myös opiskelijoita osallistumaan päätöksen tekoon. Tämän ajatellaan lisäävän hallinnantunnetta elämässä ja tunnistamaan myös omat vahvuudet yhteisön aktiivisena jäsenenä. Tavoitteena on valtautuminen, jossa pyritään muuttamaan prosesseja ja rakenteita yhteiskunnallisissa instituutioissa oikeudenmukaisuuden edistämiseksi (Hokkanen 2009, 291). Epäoikeudenmukaisten prosessien ja struktuurien tunnistaminen on sosiaalityön erityinen tehtävä myös oppilaitoksissa. Tunnistaminen ei kuitenkaan riitä, vaan toimia vaaditaan myös sen eteen, että näitä epäoikeudenmukaisuuksia saadaan poistettua. Erityisenä heikkoutena nähdäänkin oppilaitosten liiallinen keskittyminen akateemisiin taitoihin, ei niinkään ihmissuhde- ja tunnetaitoihin (esim. HE 67/2013, 21).

Yksilöllisen opiskeluhuollon järjestämisessä kokonaisvaltaisuus tulee esille yksilön koko arkiympäristön huomioimisella ja sitouttamalla perhe mukaan opiskeluhuollon yksilölliseen toteuttamiseen aikaisempaa tiiviimmin. Tavoitteeksi asetetaan asioista yhdessä sopiminen sekä tavoitteita kohti pyrkiminen tunnistamalla myös vahvuudet. Vahvuuksien löytämisellä ja niiden käyttöönotolla ajatellaan tuettavan tunnetta vaikuttaa omaan elämään ja saavutettavan henkilökohtaisia tavoitteita (Morgan 2014, 12-14; 17). Voimavaranäkökulmasta laissa voidaan löytää yhdenkaltaisuutta Adamsin (1996, 5) määrittelemästä yksilöllisen tason ”empowermentista”, jossa keskiössä on elämänhallinta, kompetenssi ja vahvuudet.

Banksin (2006, 49) ajatus itsemääräämisoikeuden keskeisyydestä sosiaalityön arvoissa voidaan löytää myös oppilas- ja opiskelijahuoltolaista. Yhteisöllisen opiskeluhuollon tasolla tämä näkyy velvollisuutena rakentaa oppilaitosta, joka jo rakenteissaan ja toimintatavoissaan tukee itsemääräisoikeuden fyysistä ja psyykkistä koskemattomuutta. Laki velvoittaa oppilaitosta laatimaan suunnitelman opiskelijoiden suojaamiselta väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä sekä valvomaan sen toteuttamista (OHL 1287/2013, 13 §). Yhteisöllisen opiskeluhuollon järjestämisessä on haluttu myös tukea opiskelijoiden ja huoltajien pääsyä ryhmänä vaikuttamaan esimerkiksi opiskeluhoitosuunnitelman laatimiseen, tämän voidaan tulkita tarkoittavan opiskelijoille ja huoltajille mahdollisuutta saada yhteisön tasolla paremmin tietoa oppilaitosten rakenteista ja niiden merkityksestä yksilöiden asioihin. Se vahvistaa myös ryhmän itsemääräämisoikeutta antamalla mahdollisuuden vaikuttaa itseä koskeviin asioihin jo suunnittelutasolla, jotka ovat myös sosiaalityön keskeisiä lähtökohtia ja arvoja.

Itsemääräämisoikeus opiskeluhollossa on vahvistunut uuden lain myötä kuitenkin eniten yksilöllisen opiskeluhollossa osalta. Aikaisemmin toimintakulttuurit oppilaitoksissa ovat johtaneet siihen, että opiskelijan tai perheiden asioita on käsitelty kokouksissa välillä siten, ettei asiasta ole edes ilmoitettu asianosaisille. Lain säätäminen on muuttanut yksilöllistä opiskeluhoitoa erityisen paljon ja pakottanut oppilaitokset ottamaan paremmin huomioon yksilöiden itsemääräämisoikeuden. Yksilöllisen opiskeluhollossa toteuttaminen perustuu aina vapaaehtoisuuteen ja vain erittäin harvinaisissa tapauksissa sen toteuttamisesta ei kerrota huoltajalle. Tämä vahvistaa opiskelijoiden ja huoltajien oikeutta tietoon ja vahvista heidän valtaansa omista asioista päättämiseen (vrt. Saarenpää 2010, 100). Opiskelijoille ja heidän huoltajilleen on annettu oikeus päättää, ketä monialaiseen opiskeluhoitoryhmään, joka perustuu asioista yhdessä sopimiselle, saa osallistua ja heidän oikeuttaan määrittellä, kenelle tietoja saa antaa on vahvistettu. Oikeus omista asioista päättämiseen ja oikeus tietoon omista asioista ovat keskeisiä itsemääräämisoikeuden toteutumisen kannalta.

Kaikkea valtaa määrittellä sitä kenelle tietoa saa antaa ei kuitenkaan ole annettu opiskelijalle ja hänen huoltajalleen. Oppilaitoksen henkilökunnalle on asetettu velvollisuus ja oikeus ottaa yhteyttä opiskeluhollossa henkilöstöön myös silloin, kun siihen ei ole saatu lupaa. Itsemääräämisoikeuden toteutumisen kannalta on kuitenkin merkittävää, että tässä tapauksessa tulee huomioda opiskelijan ja huoltajan oikeus saada tieto tästä yhteydenotosta. Näin laki toisaalta tukee yksilön oikeuksia ja valtaa omista asioistaan, mutta myös helpottaa viranomaisten yhteistyötä. Lopullinen määrittelyvalta annetaan kuitenkin viranomaiselle. Tulee myös muistaa, että opiskeluhoitohenkilöstöä velvoittaa esimerkiksi samat lastensuojelun lakipykälät kuin muitakin viranomaisia. Peruseriaatteena voidaan laissa kuitenkin nähdä se, että oppilaan ja huoltajan itsemääräämisoikeuteen puututaan mahdollisimman vähän.

Itsemääräämisoikeus asiakassuhteessa lähtee yksinkertaisesti siitä, että asiakkaan mielipide omasta asiasta kysytään, tähän liittyy myös asiakkaan omien toiveiden huomioiminen (Pohjola 2010, 48). Myös oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa kiinnitetään huomiota opiskelijoiden omien tarvearviointien kuulemiseen. Opiskeluhollossa asiakassuhteessa tulee selvittää opiskelijan mielipide, mutta opiskelijan oman tarvearvioinnin perusteella on oleellista huomata, että subjektiivinen oikeus opiskeluhollossa kuraattori- ja psykologipalveluihin syntyy aina, kun opiskelija itse arvioi tarvitsevansa opiskeluhollossa palvelua. Huoltajan tai koulun

henkilökunnan yhteydenotosta ei seuraa automaattisesti subjektiivista oikeutta opiskeluhuollon palveluihin.

Myös osallisuus nousee oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa esille. Yhteisöllisellä tasolla laki suuntaa toiminnan suunnittelua yhteistoiminnalliseksi siten, että opiskeluhuollon suunnitteluun otettaisiin mukaan huoltajat ja opiskelijat. Tässä painotuksessa voidaan tulkita olevan kyse vallan siirtämisestä niille, joilla sitä perinteisesti ei oppilaitosten suunnittelussa ole (vrt. Fargion 2014, 47). Ife (2008, 17) nostaa sosiaalityölle keskeiseksi tehtäväksi tukea yhteisön ja yksilön osallisuutta. Oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa ei opiskeluhuollon ammattihenkilöiden työnkuvia tai työtehtäviä erotella, poikkeuksena terveydenhoitajan tekemät terveystarkastukset. Yhteisvastuullisuus myös osallisuuden tukemisessa on tärkeää. Vaikka osallisuutta painotetaan oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa, vaatii paljon työtä, että saadaan luotua sellaiset rakenteet, jossa päätöksenteko yhteisöllisen opiskeluhuollon kohdalla on aidosti jaettua. Pelkkä mielipiteen kysyminen, ottamatta sitä kuitenkaan huomioon, ei riitä osallisuuden tukemiseksi (Fargion 2014, 45).

Osallisuuden ydinajatuksena on nähdä ihminen aktiivisena toimijana. Myös yksilöllisen opiskeluhuollon osalta osallisuutta on haluttu vahvistaa. Tämä tulee erityisen voimakkaasti esille yksittäistä opiskelijaa koskevan opiskeluhuoltoasian käsittelyä määrittävässä pykälässä (OHL 1287/2013, 19§). Kyse ei ole pelkästään yksilön itsemääräämisoikeudesta siihen, kuka saa osallistua hänen asiansa käsittelyyn ja kenelle tietoa hänen asioistaan saa antaa. Opiskelijan ja/tai hänen huoltajansa tulee antaa suostumus asian käsittelyyn yksilön tueksi kootussa opiskeluhuoltoasiassa. Jos asian käsittelyyn halutaan mukaan opiskeluhuollon ulkopuolisia tahoja, tulee suostumuksen olla aina kirjallinen. Sosiaali- ja terveysministeriö (2015, 22) suosittelee, että kirjallinen lupa pyydetään aina. Tämä tarkoittaa sitä, että käytännössä opiskelijan ja hänen huoltajansa tulee aina olla mukana yksilöllisen opiskeluhuoltoasian käsittelyssä. Aiemmin esiintyneitä tilanteita, joissa opiskelija ja hänen huoltajansa, saavat tietää asian käsittelystä vasta jälkikäteen, ei uuden lain mukaan enää voi syntyä (vrt. HE 67/2013, 62). Vaikka toimintakulttuurit muuttuvat hitaammin kuin lainsäädäntö, antaa tämä pykälä hyvän perustan yksilöllisen osallisuuden vahvistamiselle.

Oppilaitoksissa sosiaalityön asiantuntemusta ja sen arvomaailmaa edustaa koulukuraattori. Oppilas- ja opiskelijahuoltolain pykälät määrittävät myös sitä, miten koulukuraattori voi toteuttaa työtään oppilaitoksissa eettisesti kestäväällä tavalla. Sosiaalityön arvojen näkökulmasta

arvioin oppilas- ja opiskelijahuoltolain tukevan niiden toteuttamista monella tavalla. Ihmisoikeuksien näkökulmasta se on vahvistanut yksilön yksityisyyden suojaa oppilaitoksissa ja vahvistanut opiskelijoiden mielipiteen huomioimista heitä koskevissa yksityisissä asioissa, mutta myös oppilaitosten rakenteita ja toimintatapoja koskevissa asioissa. Lisäksi subjektiivinen oikeus opiskeluhuoltoon opiskelijan oman tarveharkinnan mukaan vahvistaa ihmisoikeuksien persoonallisen ulottuvuuden toteutumista. Merkittävää sosiaalityön arvojen kannalta on myös se, että oppilas- ja opiskelijahuoltolaki asettaa ensisijaiseksi yhteisöllinen koko oppilaitosta tukevan opiskeluhuollon. Yhteisöllisen rakenteita ja toimintatapoja muuttamaan pyrkivän työn tärkeyden tunnustaminen voidaan tulkita siten, että siinä tunnustetaan se, että oppilaitosten rakenteet itsessään voivat olla epäoikeudenmukaisuutta aiheuttavia, kohdatut ongelmat eivät olekaan siis yksilön puutteita sopeutumisessa yhteiskuntaan. Koulukuraattorin aseman tässä epäoikeuden mukaisten rakenteiden tunnistamisessa näen keskeisenä. Nyt laki antaa siihen hyvä oikeutuksen, vaikkei suoranaisesti määritä sitä koulukuraattorin tehtäväksi. Hudson (2017, 1975) esittää kysymyksen, voiko sosiaalityöntekijä muuttaa rakenteita ollessaan itse osa systeemiä? Koulukuraattorin asema oppilaitoksissa on tähän kysymykseen suhteutettuna mielenkiintoinen, koska koulukuraattori työskentelee osana oppilaitosta, mutta kuitenkin osittain sen ulkopuolella tarkastellen asioita eri näkökulmasta kuin suurin osa henkilöstöä. Näen koulukuraattorin erityisenä velvollisuutena juuri tehdä näkyväksi epäoikeudenmukaisia rakenteita ja pyrkiä muuttamaan niitä.

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa ihmiskäsitys on kaikilta osin hyvin holistinen ja ihminen nähdään kiinteänä osana ympäristöä. Opiskeluhuolto määritellään laissa toiminnaksi, jota tulee toteuttaa yhdessä opiskelijan ja hänen huoltajansa kanssa ja tarvittaessa myös koulun ulkopuolisten viranomaistahojen. Ensisijaiseksi asetetaan myös opiskelijan ja hänen huoltajiensa itsemääräämisoikeus säätämällä yksilökohtainen opiskeluhuolto yksiselitteisesti suostumuksen varaiseksi, vaikkakin viranomaisten konsultaatio-oikeus on myös huomioitu. Laista on myös suhteellisen helppo löytää Buchanan & Nooen (2017, 335) määrittelemä kokonaisvaltaisen näkemyksen määritelmä, jossa toimijoiden roolit ovat aktiivisia (osallisuus), yksilölliset ja ympäristöön liittyvät tekijät huomioidaan, kommunikaatio on suoraa ja päätöksenteko yhteistä ja demokraattista.

Laki tukee koulukuraattorin työskentelyä sosiaalityölle asetettujen arvojen mukaisesti pääsääntöisesti hyvin. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmaa resurssien tasaisemmasta jakautumisesta ei kuitenkaan hyvistä aikomuksista huolimatta ole onnistuttu

takaamaan. Vaikka laki velvoittaa järjestämään riittävät resurssit, ei resurssien riittävyys todennu ennen kuin opiskeluhuoltohenkilöstölle asetetaan oppilasmääriin rajat. Edelleen resurssointi opiskeluhuoltoon jää kunnan halun ja mahdollisuuksien varaan. Toinen sosiaalityön kannalta olennainen asia on kuraattorien kelpoisuusvaatimuksissa. Jos koulukuraattorien kelpoisuusvaatimuksissa ei vaadita sosiaalityön tai yleisimmin sosiaalialan opintoja, ei sosiaalialan asiantuntijuus toteudu oppilaitoksissa tasalaatuisesti.

Sosiaalityö tuntuu usein jäävän muiden tieteen- ja hallinnonalojen varjoon, mutta tutkielmani analyysin perusteella on mielenkiintoista huomata, että ainakin oppilas- ja opiskelijahuoltolain osalta sosiaalityön arvojen mukainen toiminta saa vahvaa tukea oppilas- ja opiskelijahuoltolaista. Näin ollen sen vaikutukset oppilaitosten arkeen ovat merkittävät. Oppilas- ja opiskelijahuollon kehittämisessä vastuu on jaettu kulttuuri- ja opetus sekä sosiaali- ja terveysministeriön kesken. Analyysini perusteella voidaan todeta, että sosiaaliala on onnistunut samaan lakiin monia omalle ammattikunnalle keskeisiä arvoja.

LÄHTEET

Adams Robert (1996) Social Work and Empowerment. Basingstoke : Macmillan.

Ahlman Erik (1979) Kulttuurin perustekijöitä. Jyväskylä: Gummerus.

Alasuutari Pertti (2012) Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.

Alhanen Kai (2007) Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiassa. Helsinki: Gaudeamus.

Ashcroft Rachelle & Van Katwyk Trish & Hogarth Kathy (2017) An Examination of the Holism Paradigm: A View of Social Work. Social Work in Public Health 32 (8), 461-474.

Banks, Sarah (2010) From oaths to rulebooks: a critical examination of codes of ethics for the social professions. European Journal of Social Work 6 (2), 133-140.

Banks, Sarah (2006) Ethics and Values in Social Work. 3rd edition. New York: Palgrave.

Banks Sarah (2001) Ethics and Values in Social Work. 2nd edition. New York: Palgrave.

Berger Peter L. & Luckman Thomas (1994) Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: tiedonsosiologinen tutkielma. Helsinki: Gaudeamus.

Buchanan Sarah & Nooe Roger M. (2017) Defining Social Work within Holistic Public Defense: Challenges and Implications for Practice. Social Work 10 (4), 333-339.

Corley, Mary C., Menick, Ptelene, Elswick, R.K. & Jaconbs, Mary (2005) Nurse moral distress and ethical work environment. Nursing Ethics 12 (4), 381-390.

Eskola Jari (2010) Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Aaltola Juha & Valli Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 179-203.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2005) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 7. painos. Tampere: Gummerrus.

Fargion Silvia (2014) Clients' Participation and Social Work Practices: The Case of the Contract between Client and Practitioner. Teoksessa Matthies Aila-Leena & Uggerhøj Lars (toim) Participation, Marginalization and Welfare Services. Concepts, Politics and Practices Across European Countries. Surrey: Ashgate, 47-62.

Finlex 2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/2013/20131287>. Viitattu 05.02.2019.

Foucault Michel (2005) Tarkkailla ja rangaista. Helsinki: Otava.

Franklin Anette & Sloper Patricia (2006) Participation of Disabled Children and Young People in Decision Making within Social Services Departments: A Survey of Current and Recent Activities in England. *British Journal of Social Work*, 36 (5), 732-741.

Gråsten-Salonen, Hanna & Mehtiö, Mervi (2017) Koulun sosiaalityö osana opiskeluhoitoa. Teoksessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo (toim.) *Sosiaalityön käsikirja*. 4. painos. Helsinki: Tietosanoma, 362-376.

Grönfors Martti (1982) *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät*. Juva: WSOY.

Hallamaa Jaana & Lötjönen Salla & Launis Veikko & Sorvali Irma (2006) Humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen normit. Teoksessa Hallamaa Jaana & Lötjönen Salla & Launis Veikko & Sorvali Irma (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 397-403.

HE 67/2013. Hallituksen esitys eduskunnalle oppilas- ja opiskelijahuoltolaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. Viitattu 07.03.2019 <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2013/20130067.pdf>

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2004) *Tutki ja kirjoita*. 10. painos. Helsinki: Tammi.

Hudson Kimberly D. (2017) With Equality and Opportunity for All? Emerging Scholars Define Social Justice for Social Work. *British Journal of Social Work* 47 (7), 1959-1978.

Hokkanen Liisa (2009) Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina. Teoksessa Mäntysaari Mikko & Pohjola Anneli & Pösö Tarja (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 277-296.

Hämäläinen, Juha & Niemelä, Pauli (2014) Uudistuvan sosiaalihuoltolain arvoperiaatteet. Teoksessa Haverinen, Riitta & Kuronen, Marjo & Pösö Tarja (toim.). *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus*. Tampere: Vastapaino, 80-105.

Ife Jim (2008) *Human Rights and Social Work. Towards Rights-Based Practice*. 2. painos New York: Cambridge University Press.

International Federation of Social Work (2017). Global Social Work Statement of Ethical Principles. <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/> Viitattu 19.02.2019.

INSSW (2018) International Network for School Social Work <http://internationalnetwork-schoolsocialwork.htmlplanet.com/International%20Network/School%20social%20work.html>

Jokinen Arja & Juhila Kirsi (2016) Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Jokinen Arja & Juhila Kirsi & Suoninen Eero (toim.) *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 63-84.

Jokinen Arja & Juhila Kirsi & Suoninen Eero (2016) *Diskurssiivinen maailma: Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet*. Teoksessa Jokinen Arja & Juhila Kirsi & Suoninen Eero (toim.) *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 21-42.

Juhila Kirsi (2011) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina: sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Juhila Kirsi (2009) Objektivointi ja subjektivointi sosiaalityön käytännöissä – Michel Foucault’n perintöä tulkitsemassa. Teoksessa Mäntysaari Mikko & Pohjola Anneli & Pösö Tarja (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 43-60.

Kananoja Aulikki (2017) Asiakaskohtainen sosiaalityö eri elämänvaiheissa. Teoksessa Kananoja Aulikki & Lähteinen Martti & Marjamäki Pirjo (toim.) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma, 173-192.

Kiviniemi Kari (2010) Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola Juha & Valli Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 70-85.

Kuokka Pauliina & Pösö Tarja (2016) Huostaanotot hallinto-oikeudessa: Päätöksentekijät arvioivat vanhempien ja lasten osallisuutta. Teoksessa Enroos Roni, Heino Tarja & Pösö Tarja (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 41-55.

Kelly Michael S. & Thompson Aaron M. & Frey Andy & Klemp Heather & Alvarez Michelle & Berzin Stephanie Cosner (2015) The State of School Social Work: Revisted. School Mental Health 7 (3), 174-183.

Kvarnström Susanne & Cedersund Elisabet (2005) Discursive Patterns in Multiprofessional Healthcare Teams. Journal of Advanced Nursing 53 (2), 244-252.

Kärki, Seija (2005). Kuraattorin työ ammatillisessa oppilaitoksessa. Kuntouttavan sosiaalityön näkökulma erityisoppilaiden tuen tarpeen arvioinnissa. Kuopion yliopisto. <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=edfledce-5159-4cd4-9391-cb316503c656>

Laine Timo (2010) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola Juha & Valli Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 28-45.

Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (2010) Asiakkuus – sosiaalityön ydinteema. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 7-18.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812.

Lastensuojelulaki 417/2007.

Lundy Colleen (2011) Social Work, Social Justice & Human Rights. 2. painos. Toronto: University of Toronto Press.

Mahkonen, Sami (2014) Uusi oppilas- ja opiskelijahuoltolaki työvälineenä. Porvoo: Bookwell.

McDavitt Karen & Tarrant Jacquie & Boxall Kathy (2018) School Social Work and the Human Right to Education. The Australian Educational Researcher 45 (5), 647-662.

McLaughlin Anne Marie (2011) Exploring Social Justice for Clinical Social Work Practice. Smith College Studies in Social Work 81 (2-3), 243-251.

Metteri Anna & Hotari Kaisa-Elina (2011) Eettinen kuormittuminen ja toimintaympäristö nuorten palveluissa. Teoksessa Pehkonen Aini & Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Juva: PS-kustannus. 67-92.

Mikkonen Juha & Dennis (2010) Social Determinants of Health. The Canadian Facts. http://thecanadianfacts.org/the_canadian_facts.pdf

Moilanen Pentti & Räihä Pekka (2010) Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa Aaltola Juha & Valli Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 46-69.

Morgan Steve (2014) Working with Strengths : The Developmental Pathway To Addiction Recovery. East Sussex: Pavillion.

Mullaly Robert P. (2007) The New Structural Social Work. Oxford: Oxford University Press.

Niemelä, Pauli (2011) Sosiaalityö hyvinvointietiikan toteuttajana. Teoksessa Pehkonen Aini & Väänänen-Fomin (toim.). Sosiaalityön arvot ja etiikka. Juva: PS-kustannus, 13-43.

OAJ (2019) OAJ kannattaa aloitetta lain muuttamisesta. Uutiset ja tiedotteet. <https://www.oaj.fi/ajankohtaista/uutiset-ja-tiedotteet/2019/opiskeluhoitolaki-ei-toimi--oaj-kannattaa-aloitetta-lain-muuttamisesta/>. Viitattu 05.02.2019.

Oikeusministeri (2019) Lainvalmistelun prosessiopas. <http://lainvalmistelu.finlex.fi/?print> Viitattu 19.02.2019.

Oppilas- ja opiskelijahuolto laki 1287/2014. <https://www.edilex-fi.helios.uta.fi/lainsaadanto/20131287>

Opetushallitus (2019a) Väestön ikärakenne ja koulutustaso. https://www.oph.fi/tietopalvelut/tilastotiedot/103/0/kuukauden_tilasto_vaeston_ikarakenne_ja_koulutustaso Viitattu 02.03.2019.

Opetushallitus (2019b) Oppivelvollisuus ja koulupaikka. https://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/oppivelvollisuus_ja_koulupaikka Viitattu 02.03.2019

Payne Malcolm (2014) Modern Social Work Theory. 4. painos. Basingstoke : Palgrave Macmillan.

Payne Malcolm (2016) Modern Social Work Theory. 4. painos. New York: Palgrave.

Payne Malcolm (2005) Modern Social Work Theory. 3rd edition. New York: Palgrave.

Pehkonen, Aini & Väänänen-Formin, Marja (2011) Arvojen ja etiikan dilemma sosiaalityössä. Teoksessa Pehkonen Aini ja Väänänen-Fomin (toim.). Sosiaalityön arvot ja etiikka. Juva: PS-kustannus, 7-10.

Perustuslaki 11.6.1999/731

Pohjola Anneli (2010) Asiakkauus sosiaalityön subjektina. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus.

Potter Jonathan & Wetherell Margaret (1987) Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour. Lontoo: Sage.

Powell Jason L. (2013) Michel Foucault. Teoksessa Gray Mel & Webb. Stephen A. (toim.) Social Work Theories and Methods. 2. Painos. Lontoo: SAGE Publications, 46-62.

Raatikainen Panu (2004) Voiko ihmistiede olla arvovapaata? Teoksessa Hallamaa Jaana & Lötjönen Salla & Launis Veikko & Sorvali Irma (toim.) Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 93-107.

Raunio, Kyösti (2011) Sosiaalityön etiikka näyttöön perustuvan käytännön haasteena. Teoksessa Pehkonen Aini ja Väänänen-Fomin (toim.). Sosiaalityön arvot ja etiikka. Juva: PS-kustannus, 118-138.

Ristimäki Tero (2018) Koulukuraattori on sosiaalialan ammattilainen. <https://www.talentia.fi/blogi/koulukuraattori-on-sosiaalialan-ammattilainen/> Viitattu 07.03.2019.

Saarenpää Ahti (2010) Kansalainen, yksilö oikeudellisesti kaiken keskipisteenä. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 75-137.

Saarinen Tuula & Heikkilä Minna (2019) Koulukuraattori arjen ammattilainen. www.asiantuntijapaivat.fi/files/147/5739_Koulukuraattoriarjenammattilainen.doc Viitattu 05.02.2019

Shroff Farah M. (2011) Conceptualizing Holism International Interdisciplinary Critical Perspective: Toward a Framework for Understanding Holistic Health. Social Theory & Health 9 (3), 244-255.

Siisiäinen Martti (2014) Four Faces of Participation. Teoksessa Matthies Aila-Leena & Uggerhøj Lars (toim) Participation, Marginalization and Welfare Services. Concepts, Politics and Practices Across European Countries. Surrey: Ashgate, 29-43.

Simola Hannu (2009) Perusopetuksen yhteiskunnallinen tehtävä. Kutsuseminaari PERUSOPETUS 2020, 25.8.2009, Opetushallitus. Viitattu 05.03.2019 https://www.oph.fi/download/112974_hannu_simola_250809.pdf

Sipilä-Lähdekorpi, Pirkko (2004) ”Hirveesti tekijänsä näköistä”: koulukuraattorin työ peruskoulun yläluokilla. Tampere; Helsinki; Finn Lectura.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2015. Uusi soveltamisohje oppilas- ja opiskelijahuoltolain toteuttamisen tueksi. Kuntainfo 13a/2015. Viitattu 25.04.2019
<https://stm.fi/documents/1271139/1427058/Kuntainfo13a+Uusi+soveltamisohje+oppilas-+ja+opiskelijahuoltolainsäädännöstä+päivitetty+18122015/ea07ef1e-38b5-4236-a503-ae01aa87185>.

Suoninen Eero (2016) Kielenkäytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa Jokinen Arja & Juhila Kirsi & Suoninen Eero (toim.) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Tampere: Vastapaino, 43-62.

Syrjälä Leena & Estola Eila & Uitto Minna & Kaunisto Saara-Leena (2004) Kertomuksen tutkijan eettisiä haasteita. Teoksessa Hallamaa Jaana & Lötjönen Salla & Launis Veikko & Sorvali Irma (toim.) Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 181-202.

Talentia (2017) Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilöiden eettiset ohjeet. http://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/docs/Talentia_Etiikkaopas_2017.pdf
Viitattu 19.02.2019.

Thomas Nigel & O’Kane Claire (1999) Children participation in reviews and planning meetings when they are “looked after” in middle childhood. Child & Family Social Work 4 (3), 221-230.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2006) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012) Hyvä tieteellinen käytäntö. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf Viitattu: 14.03.2019.

Vis Svein Arild & Fossum Sturla (2014) Organizational factors and child participation in decision-making: differences between two child welfare organizations. Child & Family Social Work 20 (3), 277-287.

Wallin, Aila (2011) Sosiaalityö koulussa. Avaimia hyvinvointiin. Helsinki: Helsinki.

Wolfer, Terry A. & Hodge, David R. & Steele Janessa (2018) Rethinking Client Self-determination in Social Work: A Christian Perspective as a Philosophical Foundation for Client Choice. Social Work & Christianity. Journal of the North American Association of Christians in Social Work, 45 (2), 3-32.

